

Stanko Andrić

*(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje,
Slavonski Brod)*

PODGORJE PAPUKA I KRNDIJE U SREDNJEM VIJEKU: PRILOZI ZA LOKALNU POVIJEST (prvi dio)

UDK 94(497.5 Slavonija)”15/16”

Pregledni rad

Primljeno: 29. 2. 2008.

U radu se na pregledan način donose izvodi iz dostupnoga izvornog gradiva za srednjovjekovnu povijest najvažnijih naselja, utvrda i vlastelinstava u središnjem dijelu sjevernog podgorja Papuka i Krndije (Voćin, Drenovac, Orahovica), kao i za crkvenu povijest navedenih triju naselja te sela Kuzme kod Voćina i pravoslavnog manastira kod Orahovice. Na kraju svake mjesne cjeline prikazani su i osnovni izvorni podaci iz doba osmanske vlasti i najranijeg poslijeosmanskog doba. Pregledu prethodi uvod u kojem se razmatraju neki aspekti prostorne uloge gorja Papuka i Krndije u različitim društvenim organizacijama tijekom srednjeg vijeka i osmanskog doba.

Ključne riječi: Papuk, Krndija, planina, Voćin, Drenovac (Slatinski), Orahovica, srednji vijek, osmansko doba (16-17. stoljeće), lokalna povijest.

UVOD

U radu kojega se prvi dio ovdje objavljuje¹ sabrani su podaci o srednjovjekovnoj povijesti planinskog lanca Papuka i Krndije ili, točnije, njegovih dvaju podgorja, sjevernog i južnog. Obuhvaćena su najvažnija srednjovjekovna mjesta toga prostornog okvira: od Voćina i Kuzme do Orahovice na sjevernoj strani, odnosno od Poljanske i Kamengrada do Kutjeva na južnoj strani. Posrijedi je zemljopisno područje koje u srednjem vijeku nije tvorilo nikakvu zaokruženu društvenoorganizacijsku ili upravnu cjelinu, nego je,

¹ Cjeloviti rad bio je u prvobitnu obliku priređen 2003. za potrebe prostornog plana Parka prirode Papuk, kao povijesna tematska studija. Ta se studija sastojala od opsežnijeg uvoda te kronološkog pregleda povijesnih podataka o utvdama, crkvenim ustanovama i važnijim srednjovjekovnim naseljima u sjevernom i južnom podnožju većeg dijela Papuka i Krndije. Glavnina uvoda je, u preuređenu i dopunjenu obliku, objavljena kao Andrić, “Područje”. Sada se objavljuje ostatak rada, također u popravljenju i proširenu obliku.

dapače, zbog svojih prirodnih odlika, upravo razgraničavalo takve cjeline: Požešku i Križevačku županiju (a samim time i kraljevsku Ugarsku od banske Kraljevine Slavonije) te, znatnim dijelom, Pečušku i Zagrebačku biskupiju.

Unatoč tome, može se zamisliti srednjovjekovna povijest Papuka i Krndije kao “ekopovijesne” cjeline, tj. prirodnim čimbenicima zadane povijesne cjeline i, istodobno, poviješću “antropizirane” prirodne osnovice.² U ovome uvodu iznijet ću samo nekoliko okvirnih opaski o mogućnosti da se gorsko područje Papuka i Krndije promatra kao cjelina koju integriraju prirodne, pa stoga neizbježno i društvene i životne specifičnosti, i kojoj pripada prepoznatljiva uloga u povijesnim konfiguracijama njezine šire okolice.

Povijesni podaci koji su sabrani u ovom pregledu mogu se u većini slučajeva podrobnije i temeljitije raščlanjivati. Također, mnogošto je neizbježno ostalo izvan zahvata tog pregleda, koji je u neku ruku samo nacrt. Njime je, nadam se, zadana tek okosnica za temeljitije istraživanje prošlosti jednog dijela Slavonskog gorja i njegove najbliže okolice. Do uistinu iscrpne slike te prošlosti, onoliko jasne i bogate koliko nam to sačuvani izvori uopće omogućuju, trebat će svakako još godine rada ne samo jednog istraživača.

1. Prirodna obilježja

Planina Papuk sa svojim istočnim nastavkom Krndijom pruža se od gornjeg toka Ilove oko Daruvara u zapadnoj Slavoniji do okolice jezera Borovik na početnom toku rječice Vuke, jugoistočno od Našica. Ukupna dužina hrpta Papuka i Krndije iznosi blizu 80 kilometara. Od sjevernog do južnog podnožja planine razmak iznosi 10-15 kilometara zračne udaljenosti. Iz gorskog bila, koje slijedi smjer istok-zapad, izdiže se mnogo ne osobito strmih vrhunaca, od kojih barem dvadesetak doseže ili premašuje visinu od 700 metara nadmorske visine: najzapadniji je takav vrhunac Vrani kamen (817 m), kod izvorišta potoka Toplice, a najistočniji Petrov vrh (700 m), iznad ceste Kutjevo-Orahovica. Dva vrhunca premašuju i visinu od 900 metara, a od njih je Papuk (953 m) ujedno najviši vrh čitave planine.

Ako se uzmu u obzir i prostranstvo i visina, tada je Papuk s Krndijom najveća planina ne samo u današnjoj Slavoniji, nego i u čitavome panonskom dijelu međurječja Drave i Save. U prosjeku nešto bliže Dravi nego Savi, s čijim je tokovima usporedno, bilo Papuka i Krndije razdvaja slijeveve tih dviju rijeka. Glavninu potoka na sjevernoj strani planine sabire Karašica, pritoka Drave, a na južnoj Orljava, pritoka Save. Na sjeveru se Papuk i Krndija

² Opširnije o teorijskim postavkama “povijesti okoliša” ili “ekohistorije” v. u knjizi Roberta Delorta i Françoisa Waltera *Povijest europskog okoliša*, prev. Vesna Pavković (Zagreb, 2002). S druge strane, kao primjer rada o povijesti planine kao prirodno zaokružene prostorne cjeline u hrvatskoj historiografiji v. Slaven Bertoša, “Crtice iz prošlosti Učke”, u: *Zbornik Općine Lupoglav*, sv. 4, gl. ur. Božo Jakovljević (Lupoglav, 2003), 35-44.

postupno spuštaju u podravsku nizinu, a na jugu u Požešku kotlinu, koju okružuje vijenac Slavonskog (ili Požeškog) gorja, a prema Posavini je otvara dolina Orljave (Pleternička vrata). S Podravinom su stoga Papuk i Krndija u izravnijoj vezi nego s Posavinom.

Tome valja dodati da je Požeška kotlina puno izrazitije zatvorena prema zapadu nego prema istoku. Na zapadu se s Papukom gotovo neposredno vežu planinski masivi slične visine, Ravna gora i Psunj. Štoviše, od glavnog hrpta Papuka Ravnu goru donekle odvajaju samo udoline gornjih tokova Bijeje (ondje zvane Pakra) i Brzaje s njezinim zapadnim ogrankom Krajčinoicom. Otud je razložno u Ravnoj gori vidjeti i usporedan južni hrbat zapadnoga Papuka. Nasuprot tome, prema istoku Požešku kotlinu otvara puno šira udolina između Krndije i Dilj-gore, koju ispunjava humlje jedva stotinjak metara više od same kotline. Otvorenost Požeške kotline prema Podunavlju naglašava i činjenica da se tu, na istočnim rubovima Krndije, nalazi i trostruko razvođe: osim vodotokova što pripadaju savskom i dravskom slijevu (Londža, odnosno Breznica), na tom području izvire i Vuka, pritek Dunava.³

Kada se drže na umu navedene prirodne prilike Požeške kotline i gorja oko nje, postaju razumljiviji određeni aspekti društvene organizacije na tom prostoru u srednjem vijeku i kasnije: primjerice, pripadnost Požeške kotline podunavskoj Pečuškoj biskupiji, ili činjenica da je Požeškoj županiji u srednjem vijeku pripadao i odgovarajući dio Posavine, ili pak okolnost da se ta županija nije pridružila upravnoj cjelini poznatoj, od 13. do 16. stoljeća, kao Kraljevina Slavonija (*regnum Sclavoniae*).

2. Prostor, povijest i toponimija

Gorski niz koji danas zovemo Papukom i Krndijom imao je u prošlosti, a svakako je u određenoj mjeri ima i danas, izrazitu *graničnu* ulogu, i to ponajprije na lokalnim i regionalnim razinama društvenog života i organizacije. Kao što u prirodnom smislu tvori unutrašnju razvodnu granicu međurječja Drave i Save, to je gorje stoljećima u znatnoj mjeri odvajalo živote ljudi na svojoj sjevernoj strani od onih na južnoj. Srednjovjekovni izvori otkrivaju nam mnogostruke ljudske veze južnog prigorja Papuka i Krndije s Posavinom ili područjem Dilj-gore ili Psunja; spomenimo samo prostorne relacije u kojima se kreću, stječu posjede, sukobljavaju ili rodbinski povezuju plemićki rodovi poput Veličkih ili Zapoljskih ili Berislavića Grabarskih. Slično tome, bogato su dokumentirane raznovrsne veze sjevernog prigorja (od Voćina do Orahovice) sa širokim podravskim, pa i prekodravskim prostorom. Nasuprot tim prostorima integracije, razmjerno malo se zna o veza između tih dvaju prigorja, o ljudskim relacijama između Voćina ili Orahovice na jednoj strani i zemljopisno nedalekog Kamengrada, Velike, Kapto-

³ O prirodnom zemljopisu Papuka i Krndije v. između ostaloga Matković, "Razgloba i hipsometrija"; Hirc, *Prirodni zemljopis Hrvatske*, 292-301, 307-320; *Geografija SR Hrvatske*, sv. 3; Poljak, *Hrvatske planine*, 194-213.

la ili Kutjeva na drugoj. Nije stoga nimalo čudno da su bilom Papuka i Krndije bile povučene i višestruke upravne granice: između Požeške županije na jugu te Križevačke i Baranjske na sjeveru; između Pečuške i Zagrebačke biskupije. Donekle je iznimno, unutar Pečuške biskupije, jedino prostiranje Požeškog arhiđakonata preko Krndije do Orahovice. Nikada doista ostvareno priključivanje Požeške županije “Kraljevini Slavoniji” također se temeljilo na vezama u Posavini i preko/oko Psunja, a ne na onima okrenutim prema Podravini, preko Papuka. Čak se i u sklopu Požeškog sandžaka u 16. i 17. stoljeću, prostorno “preorijentiranog” prema Podravini, održala jasna papučko-krndijska granica među kadilucima (usp. niže, zadnji odjeljak ovog Uvoda).

Graničnost Papuka i Krndije može se na stanovit način iščitavati i iz različitih imena kojima se to gorje nazivalo u srednjem i ranom novom vijeku. Iako bi i tom pitanju valjalo posvetiti detaljnu i iscrpnu studiju, ovdje se mogu dati neke naznake. Iz više listina o posjedovnim međama vidljivo je da žitelji Požeške kotline i tamošnje ustanove gorje koje ih okružuje sa sjevera obično nazivaju *Sljeme* (odnosno, u mađarskoj glasovnoj adaptaciji, *Szelemen*). To je slavenski apelativ koji označava najviši dio brda (ili krova). Njegovo pridijevanje Papuku i Krndiji, kao njihovog vlastitog imena, posve je razumljivo, ali istodobno i nedistinktivno pa zato, takoreći, samo lokalno upotrebljivo.

Drugo, karakterističnije ime za to gorje izvodilo se iz krupnog lokalnog toponima (prvotno hidronima?) *Požega*. Tako se ono u latinskim dokumentima, od 13. do 16. stoljeća, nazivalo *mons Posega* ili *mons Poseganus*, ‘gora Požega’ ili ‘Požeška gora’. No, za tu je uporabu po svemu sudeći ključan stanovit “širi pogled”. Njegove zapise dugujemo npr. kraljevskim službenicima (1250) ili pak humanistički učenom “nacionalnom” povjesničaru kakav je bio Antun Vrančić (1541).

S druge strane, ime zasnovano na važnom toponimu Požega za ovo su gorje po svemu sudeći obično rabili i žitelji krajeva sjeverno od njega, u Podravini. Na to se prirodno nadovezivala i perspektiva Pečuškog kaptola, u čijoj nam je listini iz 1294. zabilježen i lokalni, tj. vernakularni (mađarski) oblik tog imena: *montes seu alpes Posogahouosa dicte*, tj. “gorje ili planine koje se zovu Pozegahavasa”. Za posjednike Voćina i Drenovca (Slatinskog), to je gorje, dakle, bila *Požeška planina; moglo bi se, vjernije korijenu i prvotnom značenju riječi *havas*, prevesti i kao *Požeški snježnik. Iz podravske perspektive, to je logično: to je planina iza koje leži Požega. Upravo kao što iz perspektive same Požeške kotline *nije* osobito logično zvati je Požeškom planinom.

Upravo će ta požeška perspektiva biti presudna u sljedećem stadiju ove toponimijske povijesti (ili “biografije”), u dvama turskim stoljećima. Tada se gorski niz Papuka i Krndije u svoj svojoj dužini, i sa sjeverne i s južne strane, uglavnom nazivao Orahovičkom planinom ili planinom Orahovicom. O tome obilno svjedoče izvori iz turskog doba, kao i rani poslijeturški popisi.

Iza te promjene naziremo kao ključni čimbenik prevlast požeške perspektive (očekivanu, jer je Požege središte sandžaka): upravo kad se gleda iz Požege, sjeverni niz Slavenskog gorja jest Orahovička planina po tome što leži na strani Orahovice i što se kroz nju ide u Orahovicu, središte susjednog kadi-luka. Iz same Orahovice takvo imenovanje ne bi moglo poteći.

Tek u posljednjim stoljećima ime sjevernog Slavenskog gorja odražava radikalnu lokalizaciju. Gorje je sada imenovano, takoreći, iz sebe samog, iz bogate zalihe svoje vlastite mikrotoponimije. Možda upravo zato, samo jedan takav mikrotoponim nije se ipak uspio nametnuti kao sveopći *pars pro toto*. Planina se tako cijepa na dvije, manje-više posve umjetno razdvojene (i zato nikada sigurno i precizno razgraničene) cjeline: na zapadu Papuk, na istoku Krndija.

Papuk je vrlo star mikrotoponim, prvi puta zabilježen još 1232. Izvorno je to bilo ime potoka, *riuulus Papugh*, koji je utjecao u tadašnji Crkvenik (tj. današnju Brzaju). Kasnije je Papuk i predjel oko potoka i nedaleki najviši vrh čitave planine. Naposljetku je vrh dao ime (gotovo) čitavoj planini.

Ime *Krndija* dugujemo bez sumnje osmanskim Turcima. Nalazi ga se i drugdje po Slavoniji; tako se npr. zovu: predjel na Pakračkoj gori sjeverno od Pakraca; močvarni šumoviti predjel kod Jasenovca, između Save i Velikog Struga; selo u ravnici sjeverno od Gorjana. Što je zajednički nazivnik ('iskrčena šuma'?) tim javljanjima još jednog generičkog toponima, ako ga uopće ima, to je jedan od mnogih budućih zadataka slavonske povijesne toponomastike i povijesnoga istraživanja uopće.

3. Područje između Slavenskog gorja i Drave u doba Arpadovića

Srednjovjekovnu povijest Požeške županije, koja se sterala između Papuka i Krndije na sjeveru i rijeke Save na jugu, prikazali smo u osnovnim crtama na drugom mjestu. Kao što je ondje istaknuto,⁴ zapadne i sjeverozapadne granice Požeške županije podudarale su se u osnovi s crkvenom granicom između Zagrebačke i Pečuške biskupije, koje je tu razgraničio još Ladislav I. Te su dvije biskupije osim toga međašile jedna s drugom i na području između sjevernog lanca Slavenskog gorja i rijeke Drave. I uz taj potonji dio crkvene granice postupno su se uobličila odijeljena područja svjetovne uprave, županije. Na istočnoj, pečuškoj strani vrijedila je vlast baranjskog župana, čija se jurisdikcija prostirala uglavnom sjeverno od Drave i u njezinom kutu s Dunavom, gdje je stajalo i prvotno sjedište te županije Baranyavár (danas Branjin Vrh). S ove strane Drave Baranjskoj su županiji u doba Arpadovića pripadale tri velike vlastelinske "pokrajine": Aszuág (u hrvatskoj literaturi *Osuvak*) sa središtem uz Dravu između Donjeg Miholjca i Svetog Đurađa, te Orahovica (mađ. Rahlolca) i Našice (mađ. Nekkse) sa središtima u

⁴ Andrić, "Područje", 227-8.

prigorju Krndije. Aszuág/Osuvak je bio prvotno sjedište jednog od arhiđakona Pečuške biskupije, čija je jurisdikcija obuhvaćala čitavu donju južnu Podravinu, od Viljeva do ušća u Dunav, i srednje Povučje. Našice su u ranom 13. st. pripadale velikašu ("slavonskom" banu i erdeljskom vojvodi) Gyuli iz baranjskog roda Kán. On i njegova žena su 1230. dio tog prostranog posjeda darovali templarima. No, za Bele IV Gyula je pao u nemilost i izgubio posjede pa su Našice već 1240. prešle u ruke Dimitrija od roda Aba, začetnika loze Našičkih. (Gyulina kći bila je udana za Dimitrijeva sina.) Prvi poznati vlasnik Orahovice bio je Poth od roda Győr, palatin 1209-12.⁵

U onom dijelu tog područja koji je pripao Zagrebačkoj biskupiji javljaju se u pisanim izvorima dvije prostrane vlastelinske cjeline, Vaška i Novak. Obje su u doba Arpadovića imale vlastite župane. Župan Vaške (*comes curialis de Wasca*) spominje se prvi put još 1193-4. Zemlja u okrugu Vaška uglavnom je pripadala crkvenim ustanovama. Vjerojatno još od osnutka Zagrebačke biskupije tu je glavni vlastelin bio njezin biskup. U samoj Vaški (danas selo blizu Drave sjeverno od Slatine) nalazio se i samostan augustinskih regularnih kanonika. Stoga je razumljivo da je arhiđakonatska biskupija na tom području između Papuka i Drave imao sjedište u Vaški i da je po njoj nosio ime. Vaščanski su kanonici 1297. razmijenili s biskupom neke zemlje što su ležale između Drave i Slatine. 1305. pak zagrebački je biskup dao predijalcima u trajan zakup "zemlju zvanu *Sent Martun* koja se nalazi u našoj županiji Vaški". Toj zemlji je jedan od međaša bio onaj prema Voćinu (*a parte Achyna*). Otud se može zaključiti da je posrijedi kasnije naselje Voćinski Sveti Martin (*Atyinaszentmárton*) koje izvori spominju i kao crkvenu župu. Iz svega pak slijedi da se okrug Vaška prostirao od Drave sve do podgorja Papuka.⁶

Drugi veliki vlastelinski okrug na tom području zvao se Novak. Spomen mu čuva selo Novaki blizu Vaške. U Novaku susrećemo tijekom 13. stoljeća nekoliko krupnijih zemljoposjednika. Najstariji poznati posjednik tu je bio neki Enduš i njegovi sinovi, od kojih je Benedikt poznat kao ban 1199-1200. Ovaj je poklonio templarima neku zemlju pokraj biskupskog posjeda Vaška. Jedna Enduševa nećakinja, pak, bila je udana za Makarija od roda Manislava ili Mojslava. To je stari rod slavenskog podrijetla čiji su se prvotni posjedi nalazili u Križevačkoj županiji, u Moslavini (taj je predjel dobio ime od Mojslava, pretka-začetnika roda). U mađarskoj glasovnoj preinaci ime tog roda bilježilo se *Monozlo* (danas Monoszló). Makarijev sin Toma bio je odan vitez kralja Andrije II, 1221. vukovski župan i 1229. ban (ne znamo koje banovine). Njegova je loza bila glavna u rodu i članovi joj se kasnije često nazi-

⁵ Győrffy, *Az Árpád-kori*, sv. 1: 272-4, s. v. Aszuág; 346-7, s. v. Nekkse; 372, s. v. Rahóca; Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, sv. 1: 59.

⁶ Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 2: 265, br. 250; sv. 3: 11, br. 8; sv. 7: 285-7, br. 246; sv. 8: 104-5, br. 94; Csánki, *Kőrösmegye*, 88-90; Čuk, "Podravina", 222-3; Buturac, "Popis župa", 91-93; Dobronić, "Topografija", 288-93; Dobronić, "Vaška".

vaju potomcima Tome Bana. Toma i njegova braća držali su mnogo posjeda u međurječju Drave i Save i po okolnim ugarskim županijama. Uz ostalo je Toma, preko svoje majke i njezinih sestara, stekao više posjeda "u Novaku", primjerice samo selo Novak i "selo Svetog Mihovila" (danas Gornji Miholjac). Sve je to Tomi i njegovoj braći kralj Andrija potvrdio 1231. Spomen na Mojslavov rod u novačkom kraju čuva ime sela Moslavina (Podravska) blizu Drave, uz nekadašnju granicu Baranjske županije.⁷

Na području Novaka posjede je imao i baranjski rod Kán. To se vidi otud što je "magister Jula" (tj. već spominjani gospodar Našica, palatin i ban Gyula, ili možda njegov sin istog imena) u prvoj trećini 13. st. poklonio "zemlju zvanu Novak" redovnicima Svetog Groba. Ovima je tu stečevinu kralj Bela IV potvrdio 1255, kad su ti redovnici već imali sagrađenu "kuriju" kraj sela Novak. U kasnijim se izvorima oni javljaju i pod širim pojmom "braća križonoše" (*fratres cruciferi*); zapravo su to bili regularni kanonici Svetog Groba ili, kraće, sepulkralci. U Novaku su imali samostan Blažene Djevice Marije, a u nedalekom Gornjem Miholjcu držali su crkvu sv. Mihovila.⁸

Oko polovice 13. st. u Novaku se pojavljuje novi posjednik: bosanski ban Prijezda, začetnik dinastije Kotromanića, kojem je kao nagradu za pokornost Bela IV darovao "čitavu novačku županiju" (*totum supanatum de Nouak*). To doznajemo iz spomenute kraljeve povelje iz 1255. u kojoj se pojašnjava da dar ne obuhvaća onaj dio Novaka koji pripada redovnicima Svetog Groba. Prijezdini sinovi morali su 1267. potomcima nekog Draška (možda također od roda Mojslava) prepustiti "zemlju Svetog Križa" za koju su dotad pogrešno mislili da je dio Novaka. O spornoj se zemlji pritom kaže da leži "između Vaške i Novaka", ali to se jamačno ne odnosi na Podravinu, nego na podgorje Papuka između Voćina i Drenovca. Poslije toga Prijezdin se rod više ne pojavljuje kao posjednik u Novaku. Okolnost da se 1269. javlja župan Novaka po imenu Andrija vjerojatno znači da je Novak tada ponovno bio u kraljevskim rukama.⁹

Oko prijeloma 13. i 14. st. kao posjednika na području Novaka ponovno nalazimo člana roda Mojslava. To je Egidije, sin Grgurov i unuk spomenutog župana i bana Tome iz doba kralja Andrije II. On je 1265-75. igrao krupnu ulogu u vojnim i političkim zbivanjima u kraljevstvu, bio je vrhovni tavernik i

⁷ Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 3: 331-2, br. 291; 347-51, br. 305-6; Klaić, "Hrvatski bani", 239; Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, sv. 2: 377-8; Čuk, "Podravina", 220-1; Wertner, "Az Árpádkori bánok", 386-7, 561; Wertner, "Prinosi", 25; Skok, *Etimologijski rječnik*, sv. 2: 459, s. v. moslavka; Kiss, *Földrajzi nevek*, sv. 2: 160, s. v. Moslavina.

⁸ Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 4: 594-6, br. 513; Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, sv. 2: 280-3; Dobronić, "Regularni kanonici", 27-29.

⁹ Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 5: 438-9, br. 907; 500-1, br. 967; Wertner, "Az Árpádkori bánok", 475-8; Čuk, "Podravina", 221; Čirković, *Istorija*, 72; Klaić, *Povijest Hrvata u razv. sr. vijeku*, 475-7.

požunski župan, a 1273. i ban Mačve i Bosne. Egidijev brat Petar bio je erdeljski biskup, a bratić Stjepan začetnik loze Čupora Moslavinskih. Posljednja desetljeća života Egidije je proveo izvan žarišta državnih zbivanja, pretežno na svojim posjedima u novačkom okrugu. Ne nadajući se možda vlastitom muškom potomku, Egidije postupno razdjeljuje svoja dobra među druge nasljednike. Tako 1294. daruje dvojici svojih rođaka po majci (od roda Bő) tri sela iz sklopa svojeg vlastelinstva Voćina, koja se zovu Gaj, Odroha i Drenovac i leže jedno uz drugo; to darivanje je naredne godine potvrdio kralj Andrija III, napominjući da su dotični posjedi dobro razgraničeni od ostalih posjeda što spadaju u okrug Novak (*que ad Nouak pertinent*). 1298. “pod našom utvrdom Novak” Egidije izdaje darovnicu sepulkralcima iz Novaka, dajući im svoju zemlju Vratinu (zapadno od Slatine). Pošto su mu ugledni rođaci po majci (bratići) pomrli, Egidije 1308. daruje posjed Drenovac s utvrdom svome zetu Nikoli od roda Aba. Zbog “nemirnih vremena” nije se usudio putovati u Pečuh radi te darovnice: to je burni početak vladavine Anžuvina, kada velikaši Gisingovci silom prigrabljaju vlast u velikom dijelu međurječja Drave i Save i u zapadnoj Ugarskoj. Egidije zapravo više ne gospodari svojim posjedima pod Papukom; kraj života dočekuje daleko odatle, u franjevačkom samostanu u Trnavi (u Slovačkoj), gdje 1313. sastavlja oporuku kojom svoju “baštinu Voćin” ostavlja ženi i kćerima.¹⁰

Točniji topografski odnos dvaju okruga, “biskupske” Vaške i “svjetovnog” Novaka, vrlo je zamršen i iziskuje daljnja istraživanja. Za razliku od Vaščanskog arhiđakonata, koji je na području između Papuka i Drave postojao sve do njegova pada pod Turke, “županija” Novak nestala je tijekom 14. st. utopivši se u opseg velike Križevačke županije.

4. Neka prostorna obilježja Požeškog sandžaka

Kada su na početku 1538. povjerenici kralja Ivana Zapolje radili na tome da se hrvatski i slavonski velikaši priklone njemu i napuste Ferdinanda, pozivali su se na obećanje sultana Sulejmana Veličanstvenoga da će u tom slučaju obustaviti pustošenje njihovih zemalja i “vratiti im čitav Srijem i Požegu i onaj dio Slavonije koji je zauzeo”.¹¹ Taj izričaj, prema kojem bi se u dravsko-savskom međurječju nalazile tri pokrajine – Srijem, Požega i Slavonija, čini se da odražava u ono doba uvriježene zemljopisne predodžbe. One će se dobro pretočiti u osmansku upravnu organizaciju na osvojenom prostoru. U turskom razdoblju, naime, područje Vukovske županije nestaje kao posebna

¹⁰ Wenzel, *Codex diplomaticus*, sv. 12: 557-9, br. 452; Szentpétery, *Regesta*, sv. II/4: 143, br. 4004; Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 7: 313-4, br. 272; Fejér, *Codex diplomaticus*, sv. 8/1: 524-5, br. 257; Kristó, *Anjou-kori oklevéltár*, sv. 2: 188, br. 431; sv. 3: 209-11, br. 466 i 468. Usp. Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, sv. 2: 379-81; Wertner, “Az Árpádkori bánok”, 473; Čuk, “Podravina”, 222; *Zagrebački biskupi*, 89; Andrić, “Voćin”, 97-98.

¹¹ Šišić, *Acta comitialia*, sv. 2: 185, br. 113.

upravna cjelina, a na njegov se račun znatno proširuju dvije susjedne cjeline – Požeški i Srijemski sandžak. Središta tih sandžaka postaju dva po mnogim pokazateljima najznatnija grada istočnog međurječja u kasnom srednjem vijeku, Požega i Ilok.

U svom konačno uređenom opsegu Požeški je sandžak obuhvaćao: čitavu Podravinu od okolice Virovitice do dijela Dunava između usća Drave i Vuke, Požešku kotlinu s čitavom Dilj-gorom, Krndijom i glavnom Papuka, širu Đakovštinu te Brodsku Posavinu od Dubočca do Šamca. Donja Podravina s gradom Osijekom kao sjedištem tamošnjeg kadiluka pripojena je Požeškom sandžaku na početku druge polovice 16. st, pošto je dotad pripadao podunavskom Srijemskom sandžaku. Zapadno od Požeškog ustrojen je 1552. puno manji i zemljopisno kompaktniji Čazmanski (kasnije Pakrački i Cernički) sandžak. On je obuhvaćao Posavinu od Ilove do Orpljave (i malo istočnije od Orpljave), južnu stranu Požeške gore, veći dio Pšunja te prostor srednjeg Poilovlja sa zapadnim rubovima Papuka.

Usporedimo li područje srednjovjekovne Požeške županije s onim Požeškog sandžaka, razlike su višestruke i znatne. Županija je bila u osnovi posavska, što je s obzirom na prirodne karakteristike Požeške kotline logično, a sandžak je unatoč tim karakteristikama pretežno podravski. Posavski dio sandžaka pomaknut je prema istoku, tako da s Požeškom kotlinom više ne čini prirodnu cjelinu povezanu dolinom Orpljave. Dok je u županiji grad Požega zauzimao gotovo idealno središnje mjesto, u sandžaku se on nalazi na jugozapadnom rubu, odvojen gorjem od većeg dijela područja kojim upravlja. (Zemljopisno središte Požeškog sandžaka odgovaralo bi području Našica.) Na prvi pogled, dakle, čini se da je opseg Požeškog sandžaka skrojen proizvoljno, bez puno obzira prema prirodnim odlikama međurječja; ali tomu ipak nije tako.

Široka podravska osnovica Požeškog sandžaka uvjetovana je činjenicom da je taj sandžak bio pretežno podvrgnut višim jurisdikcijama sjeverno od Drave – u 16. st. Budimskom, a u 17. Kanjiškom ejaletu (pašaluku). Nasuprot tome je posavski orijentirani Pakrački sandžak pripadao Bosanskom ejaletu. Granica između Požeškog i Pakračkog sandžaka u velikoj je mjeri prirodna, budući da se oslanja na zapadni rub Papuka te najviše zone Pšunja i Požeške gore. Ni gorski niz Papuka i Krndije nije posve izgubio delimitacijsku funkciju: njime su razgraničena područja požeškog kadiluka, koje odgovara prirodnoj cjelini Požeške kotline, i kadiluka Orahovica (između gorja i Drave). Štoviše, u osmanlijskim izvorima ima i naznaka stvaranja posebnog sandžaka Orahovica, iako nije jasno radi li se o začecima zasebnog podravnog sandžaka ili je posrijedi tek drugo ime (i drugo središte!) Požeškog sandžaka. Prirodne cjeline unutar velikog Požeškog sandžaka dolaze također do izražaja u povremenom oblikovanju vojnih i financijskih okruga na razini između sandžaka i kadiluka. Na toj se razini udružuju kadiluci Požega i Brod (= požeško-diljsko-posavski zemljopisni sklop), Virovitica i Orahovica (= sjeverno prigorje Papu-

ka i Krndije sa srednjom Podravinom do Valpova) te Osijek i Gorjani (= donja Podravina, Đakovština i Našice).¹²

I. SJEVERNO PODGORJE

A) SREDNJOVJEKOVNA NASELJA I UTVRDE

Voćin

Položaj. Srednjovjekovno trgovište Očina/Atyina odgovara današnjem selu Voćin u sjevernom podnožju središnjeg Papuka, na mjestu gdje se dva veća potoka s Papuka, Ivanovica (Jovanovica) i Rupnica (ili Djedovica), stječu u jedan – Voćinsku rijeku. Jezgra srednjovjekovnog naselja s crkvama nalazila se sjeverno od tog sutoka, a voćinska utvrda nešto zapadnije, na uzvisini od oko 300 m n/m, s koje se moglo nadzirati pristupe naselju i velik dio doline Voćinske rijeke. Utvrda je, kao i mnoge druge po Slavoniji, u novom vijeku poznata pod imenom Turski grad. Ruševine su joj bile dobro vidljive sve do ranog 20. st. Prema opisima nastalim do tog doba, imala je usko izduženo dvorište, debele zidove i jaku četvrtastu kulu sagrađene od opeke i kamena. Arheoloških i konzervatorskih radova na utvrdu još nije bilo.

(*Literatura:* Csánki, *Körösmegye*, 50-51; Bösendorfer, *Crtice*, 90; Szabo, "Voćin"; Szabo, *Sredovječni gradovi*, 132-3; Dočkal, "Srednjovjekovna naselja", 88; Horvat, "Novi pogledi"; Heller, *Comitatus Veroecensis*, 199; KMTL, 68, s. v. Atyina; Engel, *Magyarország*, 1: 270, s. v. Atyina; *Pov. i kult. baština Voćina*, 13-31, 41-64, 91-121, 129; Adamček, *Agrarni odnosi*, 82, 147-8, 176, 183, 200, 210, 443, 779; Đurić i Feletar, *Stari gradovi*, 89-91; HTZ sv. 5: 134-7 i karta Sekcija 15; *Veliki atlas Hrvatske*, karte 49 i 50.)

Ime. Današnje mjesno ime *Voćin* potječe od srednjovjekovnog oblika koji se u latinskim ispravama obično bilježio kao *Athyna*, a ponekad i kao *Atina*, *Othina*, *Achyna*, *Agyna* ili slično. Iza svih tih inačica krije se, zacijelo, stara hrvatska riječ *očina* 'baština, očevina'. U modernoj mađarskoj literaturi usvojeno je pisanje toga imena u obliku *Atyina*, koji vrlo točno čuva njegov izgovor kakav je zacijelo bio u srednjem vijeku. (Skok, *Etimologijski rječnik*, sv. 2: 376, s. v. otac; Mažuranić, *Prinosi*, sv. 1: 867, s.v. otčina; 2: 1589-90, s. v. Voćin, Voćin)

¹² Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 58-69, 86-87, 217-25; Zirojević, "Upravna podela", 16-19; Mažuran, "Požega", 164-172, 177-198; Moačanin, "Granice"; Moačanin, *Požega*, 27-39; Moačanin, *Slavonija*, 1-11 i zemljovid 187-9.

Kronološki pregled

Rano 13. st. Na području između Papuka i Drave prostirao se veliki vlastelinski okrug i županija Novak, kojem je (prema kasnijim izvorima) pripadao i voćinski kraj. Glavni posjednici u Novaku bili su Gyula Našički od roda Kán i rod Tome "Bana" (rod Mojslav ili Moslavinski). Oko polovice 13. st. ti su rodovi vjerojatno izgubili ovdašnje posjede u korist bosanskog bana Prijezde, ali ih potom ponovno nalazimo kao glavne posjednike na tom području. (Podrobnije o tome v. Uvod, odjeljak 3.)

Prosinac 1294. Pečuški kaptol potvrđuje da je Egidije Grgurov "od roda Tome Bana" (rod Mojslava) u prisutnosti svog brata, erdeljskog biskupa Petra, svojim rođacima po majci darovao tri zemlje ili "vesnikata" iz sklopa svojeg voćinskog vlastelinstva (*de possessione sua Ogona vocata*). Zemlje se zovu Gaj, Odroha i Drenovac. Primatelji dara, vjerojatno Egidijevi bratići, su erdeljski prepošt Mihovil i sekeljski župan Petar, sinovi Stjepana od roda Bő. Mihovil je nešto kasnije postao zagrebački biskup (1296-1303) i potom ostrogonski nadbiskup. Ime Voćina zapisano je u toj darovnici u dosta iskvarenom obliku, *Ogona*, ali nema sumnje da je u pitanju upravo Voćin. To je njegov najstariji sačuvani pisani spomen. (Wenzel, *Codex diplomaticus*, sv. 12: 557-9, br. 452)

29. kolovoza 1298. Egidije Grgurov poklanja "križarskom" (= kanonici sepulkralci) samostanu BDM u Novaku zemlju Vratinu zapadno od Slatine, između potokâ Čađavice i Lukavca (danas Lukavčić). Darivanju je nazočan Egidijev bratić Mihovil, zagrebački biskup. Darovnica je sastavljena "pod našom utvrdom Novak" (*sub castro nostro Nowak*). Budući da se "utvrda Novak" kasnije ne spominje, moguće je da je to zapravo utvrda Voćin ili pak Drenovac, jer su se obje nalazile na širem području koje se zvalo Novak. (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 7: 313-4, br. 272; Čuk, "Podravina", 222; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 297)

23. svibnja 1305. Zagrebački biskup blaženi Augustin Kažotić (1303-1322) sastavlja u Ivaniću darovnicu kojom nekom svome podložniku daruje zemlju zvanu Sveti Martin (*Sent Martun*) u okrugu Vaške. U opisu njezinih međa kaže se između ostalog: "zatim međa ide do stabla trešnje, koje je posljednji međaš sa strane Voćina (*a parte Achyna*)". (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 8: 104-105, br. 94)

1313. (prije 11. ožujka). Teško bolestan, Egidije u franjevačkom samostanu u gornjougarskoj (danas slovačkoj) Trnavi sastavlja oporuku. Određuje nasljednike za pet svojih posjeda diljem kraljevstva. Jedan je od njih i "naša baština Voćin" (*nostram hereditatem Ochynam*), koju namjenjuje svojoj ženi i "kćerima sirotama". 11. ožujka iste godine oporuka se otvara po nalogu ostrogonskog nadbiskupa, pošto je Egidije vjerojatno u međuvremenu umro. (Fejér, *Codex diplomaticus*, sv. 8/1: 524-5, br. 257; Knauz i Dedek, *Monumenta*, sv. 2: 677; Kristó, *Anjou-kori oklevéltár*, sv. 3: 209-11, br. 466 i 468. Usp. Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, sv. 2: 380-1)

22. svibnja 1317. Kralj Karlo I Robert daruje četvorici sinova Lovre od roda Aba - Nikoli, Jakobu, Ivanu i Petru - "posjede zvane Voćin i Novak (*Agyňa et Noak*), s dvjema kamenim tvrđavama koje se zovu Voćin i Drenovac (*Agyňa et Dornoch*), sagrađenim na istim posjedima", kao i sa svim selima i drugim pripadnostima tih posjeda, unutar međâ kakve su bile u doba Egidija, sina Grgurova, od roda Mojslav (*Monozlo*). Napominje se da su ti posjedi prethodno pripadali Egidiju koji je umro bez nasljednika pa su njegova dobra prešla u kraljeve ruke. Četvorica braće, koja se u ispravi nazivaju "naši ljubljani i vjerni", zaslužila su taj dar postojanom vjernošću prema kruni, iskazanom za pobune "Henrikovih sinova", to jest osiljenih velikaša Ivana i Petra zvanog Herceg, sinova slavonskog bana i palatina Henrika Gisingovca. Pritom su od tih "kraljevih dušmana" i "uznemiritelja kraljevstva" pretrpjeli nemale nevolje. U ispravi se vrlo živo opisuje stradanje koje je osobito snašlo dvojicu od spomenute braće, Nikolu i Petra.

Njih su Gisingovci uhvatili i bacili u tamnicu, a uz to se u listini dodaje: "istoga magistra Nikolu ti su naši nevjernici, nadahnuti tiranskim bjesnilom, izveli iz tamnice, razgolićenog neljudski vukli za konjskim repom ispred dveri spomenute tvrđave Voćin te ga strašno mučili, tako da bi zbog povreda i gnojenja kože i tijela bio izdahnuo životni dah, da ga nije Božja milost, koja običava uslišiti zazive nedužnih u nevolji, takoreći uskrijesila od mrtvih; naposljetku je bio bačen natrag u istu tamnicu te su on i njegov gore rečeni brat Petar tijekom tri godine bili zatočeni i zlostavljani strašnim mučenjima; a u tome zatočeništvu isti Petar još je i danas zasuzljen".

Dalje se iz kraljeve povelje saznaje da su četvorici braće nadmoćni Gisingovci, uz koje oni nisu htjeli pristati, oteli sva njihova imanja. Istodobno je jasno i to da je kralj ovom darovnicom zapravo samo potvrdio faktično stanje, jer su braća, a posebice Nikola, već gospodarili Voćinom, kao očevinom Nikoline žene i Egidijeve kćeri (v. pod Drenovac, god. 1308). Ta je povelja najzanimljiviji pojedinačni dokument za ranu povijest Voćina. (Nagy, *Anjoukori okmánytár*, sv. 1: 426-8, br. 385; Kristó, *Anjou-kori oklevéltár*, sv. 4: 176-7, br. 467. Usp. Karácsonyi, *A magyar nemzetségék*, sv. 1: 5, 46-48; Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 2: 34; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 270, 297)

29. ožujka 1318. Kralj Karlo Robert dopunjava raniju darovnicu, poklanjajući neku zemlju zvanu *Themlechou*, što je dotad pripadala čuvaru tamnice u križevačkoj tvrđavi, istoj četvorici braće – sinovima Lovre "zvanog Šopronjac", od roda Aba. Kralj im time ponovno zahvaljuje za vjernost iskazanu u borbi s pobunjenim "Henrikovim sinovima". U kraćem se obliku opisuje stradanje koje su od pobunjenika pretrpjeli naročito Nikola i Petar: tri su ih godine držali u tamnici, a Nikolu su povrh toga "strašno vukli vezana za konjski rep ispred njegove tvrđave Voćin (*Agyňa*)". (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 8: 495-6, br. 94)

Počevši od naraštaja spomenuta četiri brata, njihova se grana roda Aba počela nazivati pridjevkom "Voćinski". Prvi naraštaj Voćinskih, tj. Lovrini sinovi, javlja se u izvorima tijekom većeg dijela prve polovice 14. stoljeća.

Njihovo će potomstvo ostati vlasnikom Voćina sve do početka 15. stoljeća. Istodobno, tijekom 13. i 14. stoljeća rod Aba razgranao se u mnoštvo plemićkih loza; zemljopisno su Voćinscima bili najbliži njihovi koljenovići Našički. Od početka 14. stoljeća nadalje spomeni Voćina u sačuvanim povijesnim izvorima razmjerno su česti. No, obično se radi o uzgrednim navodima koji ne nude važnije podatke o razvitku naselja i vlastelinstva.

11. listopada 1327. Kralj Karlo Robert Anžuvina opominje određene plemiće-zemljoposjednike da ne smiju zagrebačkom biskupu Ladislavu de Kabol (1327-1343) uskraćivati desetinu od uroda na svojim imanjima. Među opomenutima su i Lovrini sinovi Jakob, Ivan i Petar Voćinski (Nikola je zaci-jelo u međuvremenu umro). (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 9: 366, br. 301)

22. kolovoza 1334. Isti kralj šalje niz opomena zbog istog problema, uskrate crkvene desetine. Jedna od tih opomena upućena je Lovrinim sinovima, koji su sada samo dvojica – Ivan i Petar Voćinski. (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 10: 184, br. 125)

19. ožujka 1337. Pred pečuškim kaptolom rješava se posjedovni spor Voćinskih s Petrom Šikloškim od roda Kán oko međa vlastelinstva Sveta Elizabeta (*Scenthelysabeth*) s 11 predija, koje vjerojatno odgovara području današnjeg zaseoka Eržebet između Suhopolja i Cabune. Voćinske predstavljaju Ivan i Petar Lovrini te dvojica njihovih nećaka, predstavnici drugog naraštaja Voćinskih – Petar Nikolin i nejak i dječak Ivan Jakobov. Iz povelje se razabire da je i obitelj Petra Šikloškog, potomka nekadašnjeg našičkog gospodara Gyule od roda Kán, imala posjedovne udjele na vlastelinstvima “Voćin, Novak i Drenovac” (*Athyna, Novak et Darnolch*). (Nagy, *Anjoukori okmánytár*, sv. 3: 331-333, br. 229; usp. Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, sv. 2: 285; Csánki, *Körösmegyé*, 89, br. 11)

4. travnja 1340. Spomenuti zagrebački biskup Ladislav izdaje u Čazmi listinu kojom izopćuje pobunjene župane Čazme i Dubrave. Biskup ih je opozvao s dužnosti, a oni su na to skupa sa svojim pristašama napali njegove posjede i čak ga pokušali ubiti. Uz biskupa se spominju svjedoci, od kojih je jedan bio Petar Lovrin Voćinski. (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 10: 534-6, br. 379)

3. lipnja 1353. Slavonski herceg Stjepan Anžuvina izdaje povelju u kojoj obznanjuje da mu se njegov dvorski vitez Ivan, sin Jakoba Voćinskog, požalio u svoje ime i u ime svojih bratića (Nikole Ivanova, Petra Nikolina, Lovre Petrova i drugih) da su se na području i u okolici njihova vlastelinstva Voćin (*Athyna*) toliko namnožili “lopovi, kradljivci i ostali zločinci” da su zbog njihova haranja Voćinski zapali u siromaštinu. Herceg im stoga podjeljuje ovlasti da sve takve štetočine koje uhvate na svome vlastelinstvu mogu, ovisno o zlodjelu, osuditi na smrt, objesiti ili drukčije kazniti (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 12: 176-7, br. 129). Svi nabrojani pripadaju drugom naraštaju Voćinskih.

20. ožujka 1354. Pred zagrebačkim kaptolom zaključuje se spor oko zemlje zvane *Chazmafeu* ('Vrelo Čazme'), nastao između dvorskih dostojanstvenika slavonskog hercega, Deziderija i Ivana Györkönyija, i nekolicine članova roda Voćinskih (Nikola Ivanov, Lovro Petrov, Petar Nikolin). Voćinski se odriču spornog posjeda jer su njihovi suparnici podastrijeli odgovarajuće kraljevske privilegije. (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 12: 228-230, br. 171; 232-3, br. 174)

22. kolovoza 1358. Nikola Ivanov Voćinski pred palatinom Nikolom Kontom oslobađa obveze polaganja prisege Andriju od Censka (*de Zynk*) iz Šopronjske županije, s kojim je bio u nekom sporu. Voćinski su u tom dijelu kraljevstva još od 13. stoljeća držali utvrdu Lánzsér (danas Landsee u Austriji) i posjed Nyék (danas Neckenmarkt), od kojeg su isprva izvodili i posjednički pridjevak. Bez tih su dobara ostali tek 1386. (Nagy et al., *Hazai okmánytár*, sv. 3: 172, br. 138; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 356, s. v. Lánzsér)

22. siječnja 1374. Dvorski sudac rješava u Visegrádu spor pokrenut tužbom Nikole Filipova iz plemićkog roda od Szeglaka (iz okolice Koške, u tadašnjoj Baranjskoj županiji), kojem je Petar Nikolin Voćinski dao u zalog neku zemlju zvanu *Nepthynouch* u Virovitičkoj županiji, a zatim ju je silom iznova zaposjeo ne isplativši dug. Pošto je kralj naredio da Voćinski mora isplatiti novac Nikoli od Szeglaka ili mu pak predati zemlju, i pošto se Voćinski očito nije odazivao na sudska ročišta, službeni izaslanik požeškoga kaptola poslan je u "tvrđavu Voćin, u kojoj boravi Petar Nikolin". No, ondje je zatekao samo njegova sina Nikolu, koji se nije usudio po tom pitanju ništa učiniti "bez očeva znanja". Parnica je tako ostala nezaključena, dok Voćinski eventualno ne predloži neke nove isprave sebi u prilog. (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 15: 3-6, br. 3)

26. ožujka 1380. Dvorski sudac Jakob Sepeški u Visegrádu presuđuje u sporu između ugarsko-hrvatske kraljice Elizabete (rodod Kotromanić) i trojice Voćinskih (Ladislava Lovrina, Petra Nikolina i Stjepana Ivanova). Spor se tiče posjeda *Neptinolch* i *Kiralouch* te seoske općine Svetog Martina u Virovitičkoj županiji, a presuda ih dodjeljuje Voćinskim. (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 16: 73-78, br. 65)

Potkraj 14. i na samom početku 15. stoljeća na povijesnoj je pozornici treći naraštaj Voćinskih. Važnošću se ističu dvojica, Stjepan Ivanov i Ladislav Lovrin. Stjepan se 1384. spominje kao šomođski dožupan. Imao je sina Žigmunda, koji je posljednji muški odvjetak Voćinskih. Ladislav Lovrin Voćinski spominje se 1394. kao kraljičin glasnik (*relator*). (Engel, *Magyarország*, sv. 1: 176, 492)

25. rujna 1389. Spomenuti Stjepan Voćinski nudi petogodišnje povlastice novim naseljenicima na svojim posjedima *Patak* i *Oresanch*, želeći tako potaknuti njihovo naseljavanje. Na toj listini, koja se danas nalazi u Mađarskom državnom arhivu (DL. 7527), sačuvan je Stjepanov viseći pečat s

grbom. Lik u grbu je iz kacige izrastajući okrunjeni orao s vijencem u kljunu. (Mažuran, *Povijesni izvori*, 74, br. 45; Csoma, *Magyar nemzetségi*, 14)

7. rujna 1393. Garešnički župan Grgur Kurjaković “od Voćinskog Svetog Martina” (*de Athinazentmarthon*) sastavlja oporuku prije polaska na put u Mletke po kraljevskom poslu. Posjede i znatan novčani imetak ostavlja svojoj ženi Katarini iz roda Gorjanskih. Naselje Voćinski Sveti Martin ili Atyinaszentmárton nalazilo se negdje u okolici Voćina i zacijelo je istovjetno župi Sv. Martina koja se više puta spominje u sklopu Vaškanskog arhidakona-ta Zagrebačke biskupije. Nije ipak jasno je li oporuka sastavljena ondje ili u Garešnici, Grgurovu županskom sjedištu. Sam Grgur pripada rodu potomaka kneza Kurjaka Krbavskog od hrvatskog plemena Gusića, i prema tome nije u krvnom srodstvu s Voćinskim od roda Aba. (Mažuran, “Nekoliko”; Mažuran, *Povijesni izvori*, 114-5, br. 79; usp. Csánki, *Körösmegye*, 89, br. 5; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 252, sv. 2: 132, s. v. Korbáviai; Mező, *Patrocíniumok*, 253-4, s. v. Atyinaszentmárton)

31. svibnja 1395. Stjepan Voćinski i uz njega Ivan Čupor Moslavinski predstavljaju u Budimu pred kraljem Žigmundom Luksemburgovcem cjelokupno plemstvo Kraljevine Slavonije, ishodujući od njega potvrdu ranije povlastice po kojoj je to plemstvo izuzeto od izravne sudbene vlasti ustanovâ sjeverno od Drave. (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 18: 36-38, br. 25)

Prijelom 14. i 15. stoljeća. To bi moglo biti vrijeme mogućeg prvog ekonomskog procvata Voćina. Na to dosta pouzdano ukazuje činjenica da su tada na sveučilištu u Beču bila registrirana čak četiri studenta iz Voćina: Petar (*Petrus de Achina*) 13. listopada 1399; Sebastijan (*Sebastianus de Achina*) i Nikola “iz Voćinskog Podgrađa” (*Nicolaus de Subcastro Achina*), obojica 14. travnja 1400; i Stjepan (*Stephanus de Achina*), 14. travnja 1401. Nije poznato je li koji od tih studenata bio član plemićkog roda Voćinskih. (Gall, *Die Matrikel*, 56, 57, 60; usp. Horvat, “Novi pogledi”, 13).

1403. Budući da je Ladislav Lovrin Voćinski u burnim godinama prijeloma stoljećâ pristao uz stranku protukralja Ladislava Napuljskog, kralj Žigmund mu oduzima voćinsko vlastelinstvo i predaje ga hrvatsko-slavonskom banu Ladislavu Fanču Grđevačkom. Iste godine kralj je oduzeo udio u voćinskom vlastelinstvu još jednom članu roda Voćinskih, Benediktu Petrovu, predajući ga Ladislavu Nikolinu od Kreštelovca, koji se priključio vojsci kralju odanog palatina Nikole Gorjanskoga. Kazna ipak nije bila trajna, jer je spomenuti Žigmund Stjepanov Voćinski uskoro ishodio kraljevo pomilovanje i ponovno zagospodario Voćinom. (Csánki, *Körösmegye*, 50; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 270; Šišić, “Nekoliko isprava”, 225-6, br. 69)

1416. Žigmund Voćinski i njegov rođak Petar Nikolin javljaju se kao svjedoci i susjedi u nekoj parnici među vlasnicima vlastelinstva Lužanci (*Lusanch*) u Virovitičkoj županiji. (Dočkal, “Srednjovjekovna naselja”, 88)

10-11. listopada 1418. Pošto je Petar umro, Žigmund Voćinski sklapa ugovor o uzajamnom nasljeđivanju s rodnom Korođskih; tom se prigodom

spominje osam sela što su pripadala voćinskom vlastelinstvu: *Halom, Kluchkarouch, Damyanouch, Phylipouch, Zobochyna, Dezenouch, Rosanch, Zlameryanch, Opyrch*. Selo *Halom* odgovara današnjem selu Hum sjeverno od Voćina. (Mályusz et al., *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 6: 593-5, br. 2416-2418, 2424; Mažuran, *Srednjovjekovni*, 63)

30. kolovoza 1419. Kralj Žigmund Luksemburgovac predaje “novom darovnicom” utvrde i vlastelinstva Voćin i Drenovac Žigmundu Voćinskom, jedinom živućem od svog roda. Te mu je posjede ranije bio oduzeo zbog nevjere, ali ga je potom pomilovao. Kralj ipak zadržava za sebe udjele Žigmundovih rođaka u tim posjedima. (Mályusz et al., *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 7: 243, br. 917; Csánki, *Körösmegye*, 53)

23. veljače 1420. Kralj Žigmund nalaže čazmanskom kaptolu da Žigmunda Stjepanova Voćinskog uvede u posjed utvrda Voćin i Drenovac pod naslovom “nove donacije”. (Mályusz et al., *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 7: 324, br. 1387)

1424. Kralj dopušta Žigmundu Voćinskom da dio imanja oporučno ostavi svojoj ženi. Zauzvrat je Voćinski morao pristati da kralj svoja prava na voćinsku tvrđavu i vlastelinstvo dade u zalog palatinu Nikoli Gorjanskom u zamjenu za 6000 florena; ako Voćinski umre bez potomstva, zalog ima postati vlasništvo Gorjanskog. U sklopu tog ugovora nabrajaju se 33 sela što pripadaju voćinskom vlastelinstvu. Među njima je selo Szent-Kozma-Damján, koje odgovara današnjem zaseoku Kuzma zapadno od Voćina, uz najgornji tok potoka Čađavice. (Csánki, *Körösmegye*, 51)

19. ožujka 1429. Javni notar Matija iz Voćina izdaje potvrdu da se župnik Grgur obvezao platiti određeni iznos novca. (Mađarski državni arhiv, DL. 12056; usp. Érdujhelyi, *A közjegyzőség*, 132)

1430. Unatoč ranijim ugovorima, Žigmund Voćinski sklapa novi ugovor o nekim dijelovima voćinskog vlastelinstva sa slavonskim podbanom Petrom Kaštelanovićem od Szentléleka (Svetoga Duha), čija je žena potjecala iz roda Voćinskih. (Csánki, *Körösmegye*, 51)

1434. Žigmund Voćinski umire bez potomstva, a njegovo vlastelinstvo prelazi u ruke Gorjanskih. Ovi ga drže najprije u svojstvu kraljevskog zloga, a narednih im je godina potvrđeno darovnicom. Žigmundovom smrću nestalo je roda Voćinskih, koji je više od jednog stoljeća, tijekom četiri naraštaja, gospodario tom tvrđavom i vlastelinstvom. U preostalim stotinjak godina prije turskog osvajanja, vlasništvo nad Voćinom neće se više dugo zadržavati u rukama jedne plemićke obitelji. (Csánki, *Körösmegye*, 51; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 270)

17. ožujka 1438. U jednom pismu pape Eugenija IV spominje se pokojni Grgur iz Voćina, župnik u Vugrovcu kod Zagreba. (Lukcsics, *Diplomata*, sv. 2: 162, br. 547)

2. lipnja 1440. Mačvanski ban Ladislav Gorjanski, novi gospodar Voćina, privremeno prepušta dio voćinske tvrđave zajedno s velikom kulom slavonsko-hrvatskom banu Matku Talovcu (1435-45) i njegovoj ženi Margareti od roda Čeha Levanjskih (koja je prethodno bila udana za Ladislavova brata Nikole III. Gorjanskog, umrlog 1435. ili 1436). To je učinio, kako sam kaže, zato da to dvoje “u ovim burnim vremenima nađe prenoćište za nekoliko dana”. Sam je ban Matko 30. svibnja 1440. tu, u Voćinu, izdao jednu povelju. (Csánki, *Körösmegeye*, 51; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 270)

Oko 1472. U zbirci posmrtnih čudesa sv. Ivana Kapistrana (umrlog i sahranjenog u Iloku 1456) koja je načinjena oko 1520, zabilježeno je pod rednim brojem 85. sljedeće čudo: “Oko godine Gospodnje 1472. dječak Nikola, sin Petra Jagozicza iz Voćina (*de Athyna*), shrvan nekom bolešću, nije uopće mogao govoriti čitavih jedanaest tjedana, pa čak ni bilo što jesti daljnja dva tjedna; pošto je učinjen zavjet blaženome ocu, oporavio se. Po svjedočanstvu i iz zapisnika vjerodostojnih pisaca.” (*Testimonia miraculorum*, 108; usp. Andrić, *Čudesa*, 343)

1485. Voćin posjeduje Katarina, udovica kneza Ivana Krbavskog, koja se u tom svojstvu spominje u dokumentima sve do kraja stoljeća. Katarina je bila jedna od četiriju kćeri znamenitog velikaša Nikole Iločkoga, kojoj je brak s Ivanom Krbavskim bio drugi po redu (prvi put se udala za Ludovika Morovičkog). Vlasništvo nad Voćinom ona je dijelila sa svojom sestrom Eufrozinom, udovicom Joba Gorjanskog (†1481), s kojim se ugasila glavna, palatinska loza Gorjanskih. Poslije Jobove smrti Voćin je nakratko dospio u ruke kralja Matije Korvina, koji je u njegovoj tvrđavi postavio svog kaštelana. (Csánki, *Körösmegeye*, 51; Wertner, “Beiträge”, 263-6)

17. lipnja 1490. U sklopu ugovora između kralja Vladislava II Jagelovića i hrvatskog hercega Ivaniša Korvina, za hercega je bilo rezervirano pravo da naslijedi tvrđavu Voćin (kao i Našice, Bijelu Stijenu i neke druge) poslije smrti njezinih aktualnih vlasnika (Šišić, “Rukovet spomenika”, 291). No, to se pravo nije nikada realiziralo, pa je utoliko neosnovano i mišljenje da nas “okolnosti nukaju na to, da Ivaniša Korvina uzmemo u obzir kao donatora velike samostanske crkve u Voćinu, građene oko g. 1500. na njegovu posjedu” (Horvat, “Novi pogledi”, 16).

Posljednje desetljeće 15. stoljeća, tijekom kojeg se u Voćinu podiže za ovdašnje prilike impozantan samostan, sjajan spomenik tzv. “vladislavske gotike” (v. niže pod B: Voćin, pod god. 1496), također je razdoblje posljednjeg cvata srednjovjekovnog Voćina, koji se u tadašnjim izvorima redovito opisuje kao trgovište (*oppidum*). Ponovno nam to signalizira prisutnost studenata iz Voćina na europskim sveučilištima:

1493. U maticama sveučilišta u Krakovu zabilježen je Nikola Filipov iz Voćina (*de Atthino dioc. Zagrabienensis*). (Zathey i Reichan, *Indeks studentów*, 229; *Metrica Universitatis Cracoviensis*, sv. 1: 515)

1496. Na sveučilištu u Ferrari zabilježen Nikola iz Voćina (*Nicolaus de Athina*), vjerojatno franjevac (Veress, *Matricula*, 381). Nije posve isključeno da je riječ o osobi istovjetnoj onoj iz 1493, jer je prelazak s jednog sveučilišta na drugo česta pojava potvrđena i u drugim slučajevima.

1499. Sestre Katarina i Eufrozina posljednji se puta kao gospodarice Voćina spominju u vezi s pokušajem da se njegovim vlasnikom učini njihov brat Lovro Iločki – što se ipak nije dogodilo. Prema povelji zagrebačkog kapitola od 6. lipnja 1499, to je spriječio kralj Vladislav II Jagelović na zahtjev hercega Ivaniša Korvina. (Wertner, “A Garaiak”, 930-1; Wertner, “Beiträge”, 260-8)

27. rujna 1500. Kralj Vladislav naređuje istragu oko šteta koje je jobagionima (slobodnjacima) utvrde Voćin nanio “provizor” utvrde Jajce Ilija *de Bushinecz*. U to vrijeme Voćin drži jedan član plemićkog roda Somi, vjerojatno Joža, tamiški župan i kapetan 1494-1508, a ubrzo potom (najkasnije od 1507) velikaš Benedikt Batthyány, čiji rod ostaje gospodarom Voćina sve do njegova pada pod Turke. (Stipišić i Šamšalović, “Isprave”, 499, br. 3559; Csánki, *Körösmegye*, 51)

1507. U popisu “dimova” (domaćinstava) za kraljevski porez u Križevačkoj županiji navode se trgovište i “provincija” (vlastelinstvo) Voćin kao posjedi “gospodina rizničara”, tj. Benedikta Batthyányja, kraljevskog rizničara 1506-11. Trgovište Voćin tada je brojalo 52 dima, a čitava “provincija” 306 dimova. Na temelju tih podataka mogu se pokušati izraditi neki demografski proračuni za naselje Voćin. Dimovima (domaćinstvima) koje je tu posjedovao Batthyány treba dodati one koji su prema istom popisu bili u vlasništvu voćinskih svećenika, uz pretpostavku da su posrijedi njihovi posjedi u samom Voćinu, a ne drugdje u “provinciji”. Potonjih je dimova bilo ukupno 72 (tj. 50+12+7+3; v. niže pod B: Voćin), pa ako se zbroj Batthyányjevih i svećeničkih dimova (124) pomnoži s Kubinyijevim faktorom 6,2 (= prosječan broj osoba po dimu/domaćinstvu), može se izračunati da je hipotetički broj stanovnika u tadašnjem trgovištu Voćinu iznosio 769. Taj bi broj trebalo malo uvećati s obzirom da nisu baš svi žitelji u Voćinu bili porezni obveznici (npr. samo svećenstvo i Batthyányjevi “familijari” ili službenici), tako da se vjerojatno može govoriti o kakvih 800 stanovnika Voćina u to doba. (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 33; usp. Kubinyi, “A Magyar Királyság”)

1509. Slavonski podbanovi Baltazar Batthyány i Pavao Čavlović pokreću istragu oko šteta koje su podložnici Benedikta Batthyányja, nastanjeni na njegovom voćinskom vlastelinstvu, nanijeli kmetovima Nikole Székelya, bivšeg jajačkog bana, s njegovoga vlastelinstva Dobre Kuće. Batthyányjevi su seljaci, naime, napali Székelyeve kad su ovi išli na proštenje u crkvu sv. Kuzme i Damjana nedaleko od Voćina (u današnjem selu Kuzma). (Šišić, “Iz arhiva”, 58, br. 102)

1513. U poreznom popisu ponovno se navode trgovište i “provincija” Voćin kao posjedi “gospodina Benedikta de Bachyan”. Trgovište sada ima 55

dimova, a “provincija” 311 (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 64) Na isti način kao za 1507, može se izračunati da je približan broj stanovnika u trgovištu Voćinu bio 626 ($= (55+30+6+8+2) \times 6,2$).

1517. Slično kao i u popisima iz 1507. i 1513, navode se trgovište i “provincija” Voćin kao posjedi Benedikta Batthyányja s 55, odnosno 306 dimova (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 101). Na isti se način može izračunati da je približan broj stanovnika u trgovištu Voćinu sada bio 725 ($= (55+50+9+3) \times 6,2$). Usporedimo li izračune za sva tri popisa, čini se da je popis iz 1513. bio nepotpun pa možemo zaključiti da je Voćin u ranom 16. st. vjerojatno imao između 750 i 800 stanovnika.

11. kolovoza 1517. Budimski kaštelan Benedikt Batthyány piše iz utvrde Voćin svome prijatelju Nikoli od Beloševca (iz Križevačke županije) u vezi s nekim poslom Sofije, udovice Nikole od Svetog Duha. (Fekete Nagy, *A Balassa család*, 187, br. 516)

30. studenoga 1529. Kralj Ferdinand Habsburgovac oduzima Urbanu Batthyányju utvrdu Voćin sa svim pripadnostima, a obitelji Keczer sva njezina dobra u Kraljevini Slavoniji te sve to daruje svojem odanom kapetanu Ludoviku Pekryju. Razlog tome je pristajanje Batthyányja i Keczerâ uz stranaku protukralja Ivana Zapolje. Ferdinand ipak napominje da će, u slučaju da Urban Batthyány ponovno zavrijedi njegovu milost ili da tim nepokornim podanicima ne mogne oduzeti rečena imanja, Pekryja nagraditi drugim istovrijednim dobrima. (Krnec, “Darivanja”, 14, br. 42)

1537. Na početku te godine Turci su zaposjeli Požegu i njezinu okolicu. Zagrebački biskup Šimun Erdödy, u pismu poslanom kralju Ferdinandu iz Dubrave 29. siječnja 1537, uz ostalo javlja da se “u nedalekoj tvrđavi Voćin čula grmljavina topova, za što držim da nije drugo nego Turčin koji je, prešavši gorje, iz Požege došao u pljačku”. Iste godine, u jednom pismu traži se da se pješastvom i streljivom opskrbi, uz ostale, i voćinska tvrđava, koja je u rukama Urbana, brata hrvatskog bana Franje Batthyányja. (Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, sv. 2: 329-30, br. 333; Horvat, “Novi pogledi”, 16-18)

1541. Hrvatsko-ugarski humanistički pisac Antun Vrančić u životopisu Šimuna Dijaka Voćinskog, istaknutog pristaše kralja Ivana Zapolje, zapisuje da on “potječe iz Voćina, koji je utvrda obitelji Batthyány, smještena u Slavoniji u podnožju Požeškog gorja, bliže Dravi negoli Savi” (...*Simonem cognomento Deakum, Athina oriundum, quae arx Bathianorum est, in Slavonia ad radices montis Posegani, propius Dravum quam Savum sita*...). (Verancsics, *Összes munkái*, 154)

Travanj 1543. Vojska požeškog sandžak-bega Murata i bosanskog paše Ulame osvaja Voćin pošto je tijekom opsade poginuo zapovjednik tvrđave Stjepan Paprotović, a posada se predala uz uvjet da se može slobodno povući. Pad Voćina pod tom je godinom zabilježio i suvremeni hrvatski kroničar Antun Vramec: “Ulama baša bosanski vuze zvojsku gradi Oćin, Stupčenicu,

Čakovac, i Bijelustenu.” (Vramec, *Kronika*, 59r; Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 5: 202; Mažuran, *Hrvati*, 104).

Voćinska utvrda bila je u upotrebi i pod Osmanlijama. Prema izvješću iz 1577, tu je stacioniralo 30 konjanika i 60 pješaka, a osmanski porezni popis iz 1579. spominje dizdara voćinske tvrđave Oruč-agu. U talijanskom (mletačkom) opisu Bosanskog pašaluka iz prve polovice 17. stoljeća kaže se da je Voćin (*Vocchin*) “mali grad, opasan zidom na isti način kao i Slatina” (o Slatini je pritom rečeno da ima utvrdu s nešto pješaka). Slično se kratko na nj osvrće i putopisac Evlija Čelebi. Poslije oslobođenja od Turaka, popis voćinskog kotara iz 1698. spominje u Voćinu “posve razorenu utvrdu na visoku brdu”, donoseći o njenim ostacima neke pojedinosti. (*Popis sandžaka Požege*, 366; Evlija Čelebi, *Putopis*, 142-3; Rački, “Prilozi”, 186 = Batinić, “Njokoliko priloga”, 146; Zirojević, “Turska utvrđena mesta”, 142-3; Smičiklas, *Dvjestogodišnjica*, sv. 2: 73.)

Drenovac (Slatinski)

Položaj. Nalazi se na brijegu visine 305 m n/m južno od sela Slatinski Drenovac. Zapadno od utvrde protječe Jankovački potok (ranije Kovačica), čiji tok slijedi današnja cesta iz Drenovca prema Velikoj. Stara cesta (vjerojatno i srednjovjekovna) prolazila je istočno od utvrde; odgovara joj konjska staza Stari drum. Prema Szabinom opisu, utvrda je bila građena opekom nalik rimskoj, vanjski zidovi su joj davali tlocrt duguljasta oblika nalik vrhu koplja, a unutar njih su se nalazile tri okrugle kule različitih promjera. U srednjem vijeku Drenovac je pripadao velikom voćinskom vlastelinstvu i zajedno s njim okrugu ili “županiji” Novak, koja je tijekom 14. st. uključena u opseg Križevačke županije. Veći dio arhivskih dokumenata za povijest srednjovjekovnog Drenovca još je uvijek neobjavljen.

(*Literatura:* Csánki, *Körösmegye*, 52-53; Bösendorfer, *Crtice*, 91; Szabo, *Sredovječni gradovi*, 130-2; Heller, *Comitatus Veroecensis*, 171; Adamček, *Agrarni odnosi*, 176; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 297-8, s. v. Darnóc; Đurić i Feletar, *Stari gradovi*, 91-92; HTZ sv. 5: 168-9 i karta sekcija 21; *Veliki atlas Hrvatske*, karta 50.)

Ime. U srednjem vijeku obično se zapisivao izgovor Darnovc, Darnolc, Darnóc, što su sve mađarske adaptacije slavenskog (hrvatskog) imena Drenovac. Izvorno je to vjerojatno ime potoka, zatim zemlje (posjeda) i na koncu naselja i utvrde na njoj. Korijen imena je riječ *drijen* (vrsta bjelogoričnog stabla). Vrlo čest toponim; u Požeškoj županiji blizu donjeg toka Orljave poznat je Drenovac (Brodski) sa srednjovjekovnom crkvom sv. Dimitrija. U novom vijeku ostaci drenovačke utvrde zovu se i *Klak*. Ta je riječ poznata kao “leksički relikv iz balkanskog latiniteta” (Skok) i znači ‘gašeno vapno’ ili ‘mâz, lijep (smjesa od gline i pljeve ili slame što služi kao žbuka)’. Istoj porodici riječi pripada toponim Klakar (selo u Posavini istočno od Broda). (Skok, *Etimologijski rječnik*, sv. 2: 88, s. v. klak)

*Kronološki pregled***Rano 13. st.** (V. pod Voćin)

Prosinač 1294. Pečuški kaptol potvrđuje da je Egidije Grgurov “od roda Tome Bana” (rod Mojslava ili Moslavinskih) u prisutnosti svog brata, erdeljskog biskupa Petra, darovao “iz svoga posjeda zvanog Voćin (*Ogona*) ove tri svoje zemlje ili posjeda, koje tamošnji puk zove vesnikat, naime Gaj, Odrohu i Drenovac (*Gaay, Odroha et Dornolch*), koje su jedna drugoj susjedne i leže neposredno jedna do druge, zajedno s gorama, šumama, mlinovima, livadama i sjenokošama, vinogradima i vinogradištima te svim ostalim njihovim prihodima i pripadnostima”. Primatelji dara su Egidijevi rođaci po majci (vjerojatno bratići), erdeljski prepošt Mihovil i sekeljski župan Petar, sinovi Stjepana od roda Bő. O darovanim zemljama kaže se da su odasvud označene međašima te da su uz njih (na sjevernoj strani) ostali posjedi darovatelja Egidija i zemlje zagrebačkog biskupa (biskupsko vlastelinstvo Vaška), na istočnoj strani zemlje bana “Zegue” i Ivana (Gisingovca), a na zapadnoj i južnoj gorje zvano *Posogahouosa* (= Papuk). Posjed *Dornolch* bez sumnje odgovara današnjem Slatinskom Drenovcu. Posjed Gaj mogao bi odgovarati današnjem šumskom predjelu istog imena sjeverno od Drenovca. U istoj okolini nalazila se i Odroha, koja je ime dobila prema potoku poznatom iz drugih onodobnih izvora. (Wenzel, *Codex diplomaticus*, sv. 12: 557-9, br. 452)

9. siječnja 1295. Kralj Andrija III odobrava donaciju erdeljskog biskupa Petra i magistra Egidija, sinova Ggura “od roda Tome Bana”, koji su svojim rođacima Mihovilu i Petru (v. gore) darovali posjede Gaj, Udruhu i Drenovac (*Gay, Vdroha et Dornoch*) s njihovim pripadnostima. Napominje da su ti posjedi dobro razgraničeni od ostalih posjeda koji spadaju u okrug Novak (*que ad Nouak pertinent*). (Szentpétery, *Regesta*, sv. II/4: 143, br. 4004)

Prema tome su oko 1300. vlasnici Drenovca braća Mihovil i Petar od roda Bő. Mihovil je malo poslije opisane darovnice postao zagrebački biskup (1296-1303) i potom zakratko ostrogonski nadbiskup; umro je 1304. Na biskupa i vlastelina Mihovila (Mihalja) možda podsjeća Mihaljeva kosa jugozapadno od Drenovca ili pak Mihajlovo brdo sjeverozapadno od njega. (Karácsonyi, *A magyar nemzetség*, sv. 2: 379-381; *Zagrebački biskupi*, 89)

Kolovoz 1308. Egidije Grgurov daruje posjed Drenovac s tamošnjom kamenom utvrdom svome zetu Nikoli Lovrinom od roda Aba. Obvezuje se da će Nikola poštivati prava udovice “vojvode” Petra, kojem je Egidije bio darovao isti posjed 1294. (Prema tome je Petar od roda Bő umro nedugo poslije nadbiskupa Mihovila.) Povelju o tom darivanju izdaje pečuški kaptol uz napomenu da je morao Egidiju poslati jednog kanonika jer se Egidije sam zbog opasnosti na putu nije usudio doći pred kaptol. Nikolov otac Lovro inače je u izvorima najčešće nosio pridjev “od Nyéka”, prema posjedu u šopronjskoj županiji. (Kristó, *Anjou-kori oklevéltár*, sv. 2: 188, br. 431; usp. Karácsonyi, *A magyar nemzetség*, sv. 1: 46-47)

22. svibnja 1317. Kralj Karlo I Robert daruje četvorici sinova Lovre od roda Aba – Nikoli, Jakobu, Ivanu i Petru - “posjede zvane Voćin i Novak (*Agyňa et Noak*), s dvjema kamenim tvrđavama koje se zovu Voćin i Drenovac (*Agyňa et Dornoch*), sagrađenim na istim posjedima”, kao i sa svim selima i drugim pripadnostima tih posjeda, unutar međâ kakve su bile u doba Egidija, sina Grgurova, od roda Mojslav (*Monozlo*). Napominje se da su ti posjedi prethodno pripadali Egidiju koji je umro bez nasljednika pa su njegova dobra prešla u kraljeve ruke. Četvorica braće, koja se u ispravi nazivaju “naši ljubljani i vjerni”, zaslužila su taj dar postojanom vjernošću prema kruni, iskazanom za pobune osiljenih velikaša Ivana i Petra zvanog Herceg, sinova slavonskog bana i palatina Henrika Gisingovca. Pritom su od tih “kraljevih dušmana” i “uznemiritelja kraljevstva” pretrpjeli nemale nevolje. U ispravi se vrlo živo opisuje stradanje koje je osobito snašlo dvojicu od spomenute braće, Nikolu i Petra. (V. pod Voćin, god. 1317.) Iz kraljeve povelje saznaje se i da su četvorici braće nadmoćni Gisingovci, uz koje oni nisu htjeli pristati, oteli sva njihova imanja. Kralj je ovom darovnicom zapravo samo potvrdio ranije faktično stanje, jer je Nikola Lovrin vlasnik Drenovca još od Egidijeve darovnice iz 1308.

Sam opis darovanih dobara u toj kraljevskoj povelji ponešto zbunjuje, jer se čini kao da je riječ o utvrđi Voćin na istoimenom vlastelinstvu i o utvrđi Drenovac na vlastelinstvu Novak. Stoga je Engel “utvrđu Novak” koja se spominje 1298. (v. pod Voćin) protumačio kao prvobitno ime utvrde Drenovac. Izvori iz 13. st. ipak prije sugeriraju da je Drenovac pripadao većem sklopu vlastelinstva Voćin, a ovo opet još prostranijem okrugu Novak. (Nagy, *Anjoukori okmánytár*, sv. 1: 426-8, br. 385; Kristó, *Anjou-kori oklevéltár*, sv. 4: 176-7, br. 467. Usp. Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, sv. 1: 5, 46-48; Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 2: 34; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 270, 297)

Počevši od naraštaja spomenuta četiri brata, njihova se grana roda Aba počela nazivati pridjevkom “Voćinski”. Prvi naraštaj Voćinskih, tj. Lovrini sinovi, javlja se u izvorima tijekom većeg dijela prve polovice 14. stoljeća. Njihovi potomci su vlasnici Drenovca gotovo sve do izumiranja roda u prvoj polovici 15. st. No, tijekom 14. st. utvrda i vlastelinstvo Drenovac ostaju u sjenci njihovog glavnog posjeda, Voćina, pa o Drenovcu u doba Voćinskih ima malo pisanih podataka.

19. ožujka 1337. (V. pod Voćin)

1403. Zbog pristajanja uz stranku protukralja Ladislava Napuljskog, Voćinski gube utvrdu i vlastelinstvo Drenovac, koje kralj Žigmund zalaže za 4000 florena bivšem mačvanskom banu Franji Bebeku. Ubrzo su, ipak, Voćinski pomilovani pa im kralj nudi da Drenovac otkupe od Bebekove udovice i njezina brata Ivana od Rapolújvára (iz Šomođske županije). (Csánki, *Körösmegye*, 53; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 297)

10-11. listopada 1418. Žigmund Stjepanov Voćinski pred čazmanskim se kaptolom obvezuje da kani zajedno s Filipom i Stjepanom Korodškima iskupiti utvrdu Drenovac koja se nalazi u “stranim rukama” kao zalog, i to tako što će obje strane isplatiti po pola založne cijene. Sljedećeg dana pred istim kaptolom spomenuti Korodški izjavljuju da se u Žigmundovu korist odriču udjela u vlastelinstvima Voćin i Drenovac koje im je ranije darovao kralj, ali uz to stavljaju kao uvjet da im trebaju pripasti svi Žigmundovi posjedi ako on umre bez nasljednika. (Mályusz et al., *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 6: 594-5, br. 2417, 2424; usp. Csánki, *Körösmegye*, 53)

1419-1420. (V. pod Voćin)

1421. Budući da Žigmund Voćinski nije uspio otkupiti Drenovac (odn. njegove ostale dijelove), otkupljuje ga mačvanski ban Deziderije Gorjanski za 7000 florena. Kralj potvrđuje taj posjed njemu i njegovom nećaku Ivanu Ladislavovom. Tom se prigodom nabraja 41 selo i selište u sastavu drenovačkog vlastelinstva. Prema Csánkiju, od njih se jedino selo Pušina (istočno od Drenovca) održalo do danas pod istim imenom. Otad je vlasništvo nad Drenovcem podijeljeno između “banske” loze velikaša Gorjanskih i obitelji Korodških. (Fejér, *Codex diplomaticus*, sv. 10/6: 380-93, br. 144; usp. Csánki, *Körösmegye*, 52-53; Wertner, “A Garaiak”, 909; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 297)

1450. Polovicu drenovačkog vlastelinstva drži mačvanski ban i požeški župan Ivan Korodški, čija je žena Elizabeta kći Ivana Gorjanskog. Supružnici su 18. lipnja 1450. zatražili od dvorskog suca da ih dade uvesti u posjed tog dobra, što je uskoro i učinjeno posredstvom čazmanskog kaptola. (Csánki, *Körösmegye*, 53; Mažuran, *Srednjovjekovni*, 70; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 297)

6. lipnja 1467. Elizabeta Korodška i njezin sin Gašpar u Nevni (Levanjskoj Varoši) pred mačvanskim banom Nikolom Iločkim izdaju listinu kojom polovicu utvrde Drenovac s pripadnostima daruju obitelji bivšeg erdeljskog vojvode Ivana Rozgonyija. Toj su obitelji dvoje posljednjih članova roda Korodških bili prisiljeni darovati znatne posjede zbog Gašparova jednostranog raskidanja zaruka. U listini se nabraja 20 sela i selišta što pripadaju utvrđi Drenovac (*Darnowcz*): *Zadragh, Razth, Lipowcz, Vayllo, Docz, Bwryncz, Ebrees, Mastanouc, Bogdanouc, Kahonnik, Razthouacz, Bogdancz, Sthefancz, Filigancz, Pusina, Brezdhe, Papfalua, Horub, Thorincz et Roditina*.

Od tih sela i selišta, osim Pušine (*Pusina*), još su neka ostavila traga u današnjem nazivlju gorja i voda: *Lipowcz* vjerojatno u potoku Lipovači sjeverno od Drenovca; *Bogdanouc* u Bogdanovačkoj kosi sjeverozapadno odatle; *Kahonnik* svakako u potoku Konik (ranije Kaonik, inačica od Kalnik), sjevernom pritoku Voćinske rijeke; *Roditina* u potoku Radetina jugoistočno od Drenovca; *Thorincz* u potoku Torinac i Torinačkom brdu malo istočnije

odatle; *Vayllo* u potoku Vojlovici, koji izvire ispod vrha Lom, puno zapadnije od Drenovca, i teče sjeverno od njega, i na čijem se nižem toku nalazi selo Vojlovica, između Mikleuša i Čačinaca. (Csánki, *Körösmegye*, 52-53; Mažuran, *Srednjovjekovni*, 80-81)

1484. Utvrda Drenovac i njezine pripadnosti u cijelosti pripadaju banskoj lozi Gorjanskih i njihovim rođacima iz obitelji Kishorvát od Hlapčica. (Csánki, *Körösmegye*, 53)

8. svibnja 1491. Budući da su poslije smrti kralja Matije Korvina (1490) pristali uz Maksimilijana Habsburgovca kao pretendenta na ugarsko-hrvatsko prijestolje, Lovro Bánffy Gorjanski i njegov svak (sestrin muž) Ivan Kishorvát od Hlapčica gube posjede, uključujući utvrdu Drenovac i kaštel Szentmiklós (danas Mikleuš) u Križevačkoj županiji, koje kralj Vladislav II Jagelović daje odanim velikašima iz obitelji Geréb od Vingárta. (Wertner, "A Garaiak", 910; Andrić, *Vinkovci*, 83)

1498. (lipanj). Lovro Bánffy Gorjanski i Ivan Kishorvát zajedno s rođacima tuže se kralju Vladislavu II da su im prije četiri godine ljudi Petra i Ladislava Geréba oteli više posjeda u Vukovskoj županiji te utvrdu Drenovac i trgovište Mikleuš u Križevačkoj županiji. Kralj nato preko banoštorskog kaptola obavješćuje Gerébe da su dužni vratiti oteta dobra. (Andrić, *Vinkovci*, 87-88)

3-6. listopada 1503. Pošto je izumro velikaški rod Geréb od Vingárta, Lovro Bánffy i Ivan Kishorvát sklapaju u Varaždinu ugovor s banom i hercegom Ivanišem Korvinom prema kojem će oni ponovno steći Drenovac i obližnji Mikleuš (kao i neke posjede u Vukovskoj županiji) uz uvjet da do smrti budu banovi podupiratelji i pomagači. Tri dana potom, Bánffy i Kishorvát obvezuju se pred požeškim kaptolom da će, ako oni umru bez nasljednika, njihovi posjedi opet pripasti Korvinu. (Wertner, "A Garaiak", 910; Andrić, *Vinkovci*, 90-91)

23. srpnja 1506. Kralj Vladislav II potvrđuje obnovljenom darovnicom Lovri Bánffyju Gorjanskom, uz ostalo, utvrdu i vlastelinstvo Drenovac, kao i utvrdu Nartszentmiklós i trgovište Szentmiklós (Mikleuš). Tom se prigodom u sastavu drenovačkog vlastelinstva navode 33 sela ili posjeda. Budući da prije toga godinama nije zapravo posjedovala matične Gorjane, banska loza Gorjanskih zove se sada i Bánffy od Drenovca. (Csánki, *Körösmegye*, 52-53; Wertner, "A Garaiak", 910; Andrić, *Vinkovci*, 93-94)

1507. U popisu "dimova" (domaćinstava) za kraljevski porez u Križevačkoj županiji navodi se Drenovac s pripadnostima kao posjed (Ivana) Kishorváta: *Darnowcz cum pertinentiis Kis Horwath*. Čitavo vlastelinstvo ima tada 131 dim. Doda li se tome 8 dimova koje prema istom popisu posjeduje drenovački župnik (v. niže pod B, Drenovac) i ako se zbroj pomnoži s Kubinyijevim faktorom 6,2 (= prosječan broj osoba po dimu/domaćinstvu), dobiva se približan broj žitelja na tadašnjem drenovačkom vlastelinstvu: 862. (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 33; usp. Kubinyi, "A Magyar Királyság")

15. studenoga 1507. Nakon višegodišnjih razmirica, Lovro Bánffy Gorjanski i Ivan Kishorvát sklapaju u Budimu sporazum o diobi imanja prema kojoj utvrda Drenovac pripada Lovri. Uvođenje u posjed na temelju diobe obavio je požeški kaptol prije sredine travnja 1508. (Andrić, *Vinkovci*, 95-97)

1513. U poreznom popisu navodi se Drenovac s pripadnostima u vlasništvu Lovre Bánffyja i Ivana Kishorváta. Svaki ima po 75 dimova (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 64). Istovrsnim izračunom kao i za 1507. dobiva se broj od 986 žitelja na drenovačkom vlastelinstvu.

1517. Prema poreznom popisu, Drenovac s pripadnostima posjeduju Lovro Bánffy, koji ima 75 dimova, od toga 4 “opustjela zbog smrti”, i “Kishorvátova udovica”, tj. Lovrina sestra Klara, također sa 75 dimova, od kojih su 3 “siromasi” (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 102). U odnosu na 1513. izračunljivi broj žitelja sada je, prema tome, manji za 6 “opustjelih” dimova, ili za blizu četrdeset žitelja.

Studenj 1537. Poslije neslavne propasti Katzianerovog pohoda na turski Osijek i u Podunavlje (rujan-listopad 1537), predstavnici Slavenskog sabora izvješćuju u Grazu kralja Ferdinanda Habsburgovca o obrambenim prilikama i potrebama u međurječju Drave i Save. U popisu utvrda “u Slavoniji” koje još nisu pale u ruke Turcima navode se Drenovac i Mikleuš kao utvrde “pokojnog Ladislava Bánffyja”. Ladislav je bio jedini sin Lovre Bánffyja Gorjanskog-Drenovačkog, čiji se rod tada nastavljao još samo u njegovim četirima kćerima, udanim za istaknute osobe toga doba.

Istodobno je, 22. studenoga 1537, kralju Ferdinandu pisao iz Velikih Zdenaca Franjo Zay, tadašnji Katzianerov povjerenik za najisturenije utvrde u međurječju, posjednik u Vukovskoj županiji koji je zbog turskih osvajanja posve osiromašio, i od 1538. muž jedne kćeri Lovre Bánffyja. Zay uz ostalo piše da je isplatio od Katzianera namijenjeni novac utvrdama “u županiji Vukovo i na granicama Požege”. Posrijedi je devet utvrda, od kojih se dvije nalaze na Papuku: Drenovac (*Darnooecz*) i Kamengrad. (Šišić, *Acta comitialia*, sv. 2: 98-100, br. 62; Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, sv. 2: 348-350, br. 354. Usp. Wertner, “A Garaiak”, 911 i 938; Bösendorfer, *Crtice*, 316-320; Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 5: 152-160; Mažuran, *Hrvati*, 88-91)

Oko 1540. U dokumentu koji sadrži popis utvrda u Kraljevini Slavoniji s uputama o tome treba li ih održavati ili pak kao nekorisne srušiti, navodi se, između Mikleuša i Vočina, Drenovac (*Darnowecz*), samo s kratkom napomenom: *seruetur*, tj. “neka se sačuva”. (Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, sv. 3: 492)

1542. Za razliku od susjednih utvrda Orahovice i Vočina, o turskom zauzimanju Drenovca nema izravnih podataka. Pretpostavlja se da se to zbilo ubrzo poslije pada orahovičke utvrde u veljači 1542. (Mažuran, *Hrvati*, 103)

Osmanski porezni popis Požeškog sandžaka iz 1579. spominje “Varoš Drenovce” samo kao mezru, bez žitelja. Poslije oslobođenja od Turaka, popis

voćinskog kotara iz 1698. navodi u selu Drenovcu četiri domaćinstva; utvrdu ne spominje. (*Popis sandžaka Požega*, 364; Smičiklas, *Dvjestogodišnjica*, sv. 2: 76)

Orahovica (Ružica-grad i Stari grad)

Položaj. Srednjovjekovno trgovište Orahovica nalazilo se na području današnjeg istoimenog gradića u sjevernom podnožju Krndije, uzduž potoka Orahovica (zvanog i Orahovička rijeka i Velika rijeka; u donjem toku Vučica). Orahovička utvrda, poznata u novom vijeku kao Ružica-grad, nalazila se oko 2,5 km jugozapadno od trgovišta, na brežuljkastom području između dvaju manjih južnih pritoka Orahovice koji se u novom vijeku zovu Ercegovac i Vođenica (tako prema habsburškoj vojnoj karti iz 1782). Uz potonji se, zapadno od Ružica-grada, nalazi u novom vijeku selo Duzluk. Sama utvrda zauzima uski hrbat ili greben visine 378 m n/m te joj se uzdužna os pruža, kao i taj greben, smjerom sjever-jug. Utvrda je neobično prostrana. Razmak između vanjskih zidina iznosi joj po širini u prosjeku 60 m, a po dužini 110 m. Najjače su joj fortifikacije prema najmanje strmoj južnoj padini. Glavninu unutarnjeg prostora zauzima višekatna stambena palača duga 70 i široka 24 m. Uz nju je s istočne strane okomito prigradena kapela širine 7,2 i dužine 18,8 m. Sve je građeno od lomljenog kamena s tesanim elementima, a mlađi dijelovi i od opeke. Izgled i unutarnje uređenje utvrde u više su navrata dosta potanko opisani, počevši od prvih poslijeturskih popisa Slavonije s prijeloma 17. i 18. st, kad je utvrda bila mnogo bolje očuvana nego što je danas. Tek je 1965. započela sustavnija konzervatorska skrb oko utvrde, a nešto kasnije i arheološko istraživanje na njoj.

Pri tumačenju srednjovjekovnih pisanih izvora koji govore o Orahovici treba imati u vidu postojanje i drugih srednjovjekovnih građevina u bliskoj okolini Ružice-grada. To je ponajprije stambena palača ili *curia nobilitaris* u podnožju same utvrde (na njezine je ostatke upozorio Szabo), a onda i utvrda koja je u novom vijeku poznata kao Stari grad i koja se nalazi južnije u Krndiji, oko 2 km od Ružice-grada. Sagrađen na znatno većoj nadmorskoj visini (oko 700 m), Stari grad prema Szabi ima izrazito izdužen oblik te je dužinom čak jednak Ružici; doista je od ove stariji i jednostavnije građen, pa je "očito predšasnik kasnijega grada Ružice". Danas se i Ružica-grad i Stari grad nalaze po strani od glavne cestovne komunikacije što preko Krndije povezuje Orahovicu i Kutjevo. Stariji glavni put na toj relaciji, poznat npr. iz spomenute habsburške vojne karte iz 1782, prolazio je nešto zapadnije: na Krndiju se nije uspinjao slijedeći potok Tisovac (kao današnja cesta), nego zapadno od potoka Vođenice i ispod Ružica-grada te dalje pokraj Starog grada i preko vrha Kapavca (792 m) na drugu stranu Krndije. Ta cesta, na odsječku između Ružice i Starog grada poznata danas kao "Rimski put", bila je vjerojatno glavna i u srednjem vijeku. To potkrepljuje nadzorna uloga koju su orahovičke utvrde morale vršiti nad okolnim prometnicama.

(Literatura: Csánki, *Körösmegye*, 56; Bösendorfer, *Crtice*, 93; Szabo, "Orahovičke gradine"; Szabo, *Sredovječni gradovi*, 133-6; Györffy, *Az Árpád-kori*, sv. 1: 372, s. v. Rahóca; Dočkal, "Srednjovjekovna naselja", 147; Balić, "Pregled dvoraca", 20-21; Balić, "Srednjovjekovni grad"; Heller, *Comitatus Veroecensis*, 133-4; Bojčić i Radić, "Srednjovjekovni grad"; Vukičević-Samaržija, *Sakralna*, 136; Adamček, *Agrarni odnosi*, 176, 183, 443; KMTL, 566, s. v. Rahlolca; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 397-8, s. v. Rahlolca; Đurić i Feletar, *Stari gradovi*, 80-84; Radić i Bojčić, *Srednjovjekovni grad*; HTZ sv. 5: 178-9 i karte sekcije 22, 29; *Veliki atlas Hrvatske*, karte 51, 74.)

Ime. U srednjem vijeku uglavnom je glasilo Rahlolca, Rahlolca, Rahlolca, što su sve mađarske preinake slavenskog (hrvatskog) imena Orahovica, odn. njegove krnje inačice Rahlolca. Bez dvojbe je to bilo najprije ime potoka, koji se i danas tako zove barem u jednom dijelu svog toka i koji nastaje spajanjem više manjih vodotoka što izvire zapadno od vrha Kapavca. Poslije se to ime prenijelo na središte prostranog vlastelinstva. *Orahovica* je književni oblik, uz koji je npr. u 18. i 19. st. zabilježen i jednostavniji govorni, *Orovica* (otud i *Orovicka rijeka*). Oblik *Orahovica* i druge slične izvedenice imenice *orah* vrlo su česti toponimi, koji se protjecanjem vremena i u doticaju s drugim jezicima mogu fonološki dosta izmijeniti. U Požeškoj županiji npr. bilo je više mjesta s takvim imenom, a jedno od njih zove se danas Oriovac. Zanimljiv je primjer i ime mjesta Rechnitz (mađ. Rohonc, odakle hrv. Rohunac) u austrijskom Gradišću/Burgenlandu, kojem je također u osnovi slavenski toponim tipa hrv. Orahovac. Prema tome, Szabo je svakako u krivu kad piše da "ime Orahovica ne smijemo dovoditi u vezu s orahom", jer da je to ime "nastalo bez sumnje krivom narodnom etimologijom". Nasuprot tome, ime Ružica-grad vjerojatno je zaista proizvod "pučke etimologije", odnosno preoblikovanja nekog ranijeg imena koje "nema s ružom ništa zajedničkog". Taj raniji supstrat vjerojatno je naprosto mađarska varijanta imena Orahovica u svom najjednostavnijem obliku – Rahóca. Taj je mađarski izgovor mogao s vremenom postati tako dalek svome slavenskom izvorniku da je s gledišta govornika hrvatskog jezika naknadno asimiliran posve drugoj osnovi. Pitanje je, međutim, zašto se to zbilo samo s imenom utvrde, a ne i s imenom naselja uz nju. Tako ipak ne možemo biti posve sigurni da neka poetičnija etimologija ne dolazi u obzir jer, kao što razmišlja Szabo, "na onoj litici nema ruža a nije ih valjda nikada ni bilo". Raskoš života u orahovičkoj gradini koju nam otkrivaju neki srednjovjekovni zapisi mogla je doista posve dobro uključivati i ružičnjake. U tom slučaju ni lokalne narodne priče koje sadrže motiv ruže i ružina grma ne bi bile lišene baš svakog temelja. (Csánki, *Magyarország*, sv. 2: 424, s. v. Roholcz i Rohoncza; Voćinković, "Ružica grad"; Skok, *Etimologijski rječnik*, sv. 2: 562-3, s. v. orah; Kiss, sv. 2: 280, s. v. Orahovica, i 421, s. v. Rohonc)

Kronološki pregled

Rano 13. st. Prema svjedočanstvu nešto kasnijih vrela, prvi poznati vlasnik Orahovice, kao i obližnje Jošave, bio je velikaš Pot ili Poth od roda

Győr, koji je 1209-1212. obnašao službu palatina. (Györffy, *Az Árpád-kori*, sv. 1: 372; Karácsonyi, *A magyar nemzetsége*, sv. 2: 97-98)

1228. U opisu međa posjeda *Ozyag* (Aszuág ili Osuvak), koji kralj Andrija II daruje Marcelu Pakarskom od roda Teten (Tétény) i njegovoj braći, navode se u tri navrata susjedne zemlje “orahovičkih plemića” (*nobilium de Raholcha*). To su danas iščezli *Bogonow* uz obalu Drave (vjerojatno kod Donjeg Viljeva), Jošava (*Jalsaua*) istočno od Orahovice te neimenovani posjed uz srednji tok Vučice. Osim toga se kao jedna od međa spominje i “velika cesta kojom se ide iz Orahovice u Osuvak”. (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 3: 320-4, br. 283)

Oko 1228. Prema listinama iz 1258. (v. niže), velikaš Pot je, prigodom udaje svojih kćeri za Pavla od roda Geregye i Stjepana Csákova od roda Csák, ovima predao svoje posjede Jošavu i Orahovicu (*Ilsowa et Rohocha*) kao “djevojačku četvrtinu”.

Rod Geregye (ime je jedna od mađarskih inačica osobnog imena *Gregorius*, hrv. Gregor ili Grgur) potječe iz zapadne županije Vas (Željezo). Pavao, sin Écsa, sudjelovao je 1224. i 1226. u obračunu hercega Bele i Kolomana s osiljenim hrvatsko-dalmatinskim knezom Domaldom. Bio je dvorski sudac 1241-2. i 1248-53. i jedan od glavnih velmoža na dvoru kralja Bele IV. Stjepan, sin Csákov, pripadao je jednoj od manje istaknutih grana velikog plemićkog roda Csák. Začetnik te grane je, prema Karácsonyiju, stanoviti Gúg, Stjepanov djed. Stjepan se 1243. spominje kao severinski ban. (Györffy, *Az Árpád-kori*, sv. 1: 372; Karácsonyi, *A magyar nemzetsége*, sv. 1: 294, 305-6; sv. 2: 8-13; Wertner, “Az Árpádkori bánok”, 485-6, br. 4)

21. rujna 1258. Potov mlađi rođak Konrad od Óvára, magister kraljevih peharnika, pokušao je 1258. zadobiti natrag posjede Jošavu i Orahovicu, ali ih je kralj presudom ostavio spomenutima Pavlu i Stjepanu, odnosno njihovim ženama, jer su ih one dotad već 30 godina mirno posjedovale kao svoju “četvrtinu”. Stoga se Konradu odriče pravo na bilo kakva potraživanja glede tih posjeda, ali ni “spomenute gospođe” ne mogu više od njega ništa tražiti na ime svoje četvrtine. Ta kratka kraljevska povelja, izdana u dvije ponešto različite verzije (očito namijenjene svakoj od stranaka), ključna je za tumačenje rane povijesti orahovičkih gospodara. Konrad od Óvára ili Altenburga (u zapadnoj Mošonjskoj županiji), poznat po burnu ratničkom životu koji je vodio sve do samog kraja 13. st., predak je baranjskih plemićkih obitelji Gyulai i Kéméndi. (Wenzel, *Codex diplomaticus*, sv. 7: 487, br. 343; sv. 11: 444, br. 310; usp. KMTL, 244-5, s. v. Győr; Karácsonyi, *A magyar nemzetsége*, sv. 2: 99-100)

1281. Pri ponovnoj ophodnji međa vlastelinstva Osuvak, spominju se susjedne zemlje Orahovica (*Ruhocha*) i Jošava (*Ylsua*), kojima je vlasnik “magister Acho”. Acho je bio sin spomenutog velikaša Pavla od roda Geregye. Manje je poznat od svoje braće, erdeljskog vojvode Nikole (1272-4), Stjepana i Grgura koji su se osilili na svojim posjedima uz granicu Erdelja

pa ih je kralj Ladislav IV 1277. skršio kao pobunjenike. Prema tome se čini da taj slom roda Geregye nije značio i gubitak posjeda za sve njegove članove. (Szentpétery, *Regesta*, sv. 2/2-3: 275-6, br. 3104; usp. Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, sv. 2: 15; Györffy, *Az Árpád-kori*, sv. 1: 372, s. v. Rahóca, i 273, s. v. Aszuág; KMTL, 233, s. v. Geregye)

Potkraj 13. st. Ponovno na temelju nešto kasnijih izvora, može se zaključiti da je u to doba Orahovicu stekao velikaš Ugrin Pošov (Poušov) od roda Csák. On je u razdoblju 1268-79. zabilježen kao obnašatelj različitih visokih službi (severinski ban, vrhovni sudac, erdeljski vojvoda, vrhovni tavernik, mačvanski i bosanski ban), a potom se učvrstio na svojim posjedima u srijemsko-slavonsko-bačkom Podunavlju. U doba rasula središnje vlasti na početku 14. st. bio je jedan od glavnih oslonaca mladom kralju Karlu I Robertu Anžuvincu, 1301-11. višestruki župan (srijemski, vukovski, požeški i bački) te ponovno glavni tavernik 1307-9. Umro je 1311. a sahranjen je vjerojatno u franjevačkom samostanu, koji je sam osnovao, u gradu Iloku na Dunavu, u kojem je prvi gradió utvrdu. Slično kao i za sam Ilok, iako o tome nema zapisa iz vremena dok je Ugrin bio živ, posve je sigurno da je Ugrin posjedovao i Orahovicu te je vrlo vjerojatno bio prvi graditelj utvrde i na tom svojem posjedu. (Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, sv. 1: 338-41; KMTL, 697, s. v. Ugrin (2); Andrić, *Potonuli svijet*, 113-6)

S tim u vezi, postavlja se pitanje kako je Orahovica iz ruku prethodnih gospodara dospjela u posjed velikaša Ugrina. Kad je riječ o dijelu koji je pripadao Stjepanu od roda Csák, možemo pomišljati na krvno srodstvo njegove i Ugrinove loze, utoliko prije što je Stjepanova loza po svemu sudeći izumrla s njegovim jedinim poznatim sinom Emerikom (spominje se samo 1276). Što se pak tiče dijela koji je 1281. držao Aho od roda Geregye, ukoliko mu ga kralj zaista nije oduzeo zbog pobune njegove braće, vjerojatno je naposljetku ipak prešao u kraljeve ruke poslije Ahoove smrti (u sačuvanim vrelima nema spomena o njegovu potomstvu).

1311-1317. U posljednjim godinama života Ugrina Iločkog od roda Csák, Orahovica se našla na granici područja pod njegovim nadzorom i onih krajeva kojima je ovladao slavonski ban Henrik (mlađi) Gisingovac i njegovi sinovi Ivan i Petar. Zacijelo tek poslije Ugrinove smrti 1311. Gisingovcima je uspjelo da zauzmu i orahovičku utvrdu. 1316. kraljevska je vojska uspješno potiskivala pristaše Gisingovaca iz Baranje i čitavog prostora između Dunava i Blatnog jezera, a 1317. i iz istočnih dijelova međurječja Drave i Save koje su oni zaposjeli, pa tako i iz Orahovice. (Györffy, *Az Árpád-kori*, sv. 1: 372; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 397; Engel, Kristó i Kubinyi, *Magyarország*, 48-55, sa zemljovidom)

27. prosinca 1317. Poveljom izdanom u Iloku magister Nikola, sin Ugrinov, i njegova majka obznajuju da im je neki komes Andrija, sin Maranov, učinio veliku uslugu pri nalasku i ponovnom zadobivanju njihova privilegija vezanog za Orahovicu (*Roholtza*). Privilegij se izgubio još za života Ugrinova, od čije je smrti proteklo šest godina. Andrija Maranov nije zauzvrat

zatražio određen iznos novca, nego im je ostavio na volju da ga nagrade po svome nahodaženju. Stoga sada Nikola, posavjetovavši se s majkom, s njezinim novim mužem (svojim očuhom) koji se zove Juraj *Duris*, te “s uglednijim i znatnijim građanima Iloka”, odlučuje da Andriji i petorici njegovih sinova pokloni posjed “Viljevo kod Drave, koji se nalazi na orahovičkom području” (*quamdam possessionem nostram Wilio vocatam, circa Drawam adjacentem, in territorio Roholcza existentem*). Napominje se i to da je dotični posjed već pokojni Ugrin bio darovao Andrijinu bratu Zeni. (Fejér, *Codex diplomaticus*, sv. 8/2: 139-140, br. 40 = Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 8: 469-70, br. 388. Usp. Kristó, *Anjou-kori oklevéltár*, sv. 4: 255, br. 670; Györffy, *Az Árpád-kori*, sv. 1: 406; Andrić, *Potonuli svijet*, 110-2)

1317-1347. Pošto ju je preteo Gisingovcima, kralj Karlo Robert zadržava orahovičku utvrdu za sebe i postavlja u njoj svoje kaštelane. Ovi su obično u isti mah i virovitički župani. Prvi poznati orahovički kaštelan bio je Ivan Benediktov od Fonóa (iz podunavske županije Tolna), koji se kao *castellanus de Rohoncha/Roholcha* spominje u listinama od 20. veljače 1321. i od 2. srpnja 1323. U potonjem navratu on je uz to bio i kraljičin peharnik i virovitički župan. 1329. i 1330. na kaštelanskoj službi nalazimo Tomu od Kartala (iz Peštanske županije), još jednog dvorskog dostojanstvenika kralja Karla. Slična je osoba i Nikola Berzéte, podrijetlom vjerojatno iz sjeverne županije Gemer (Gömör), koji se kao orahovički kaštelan i virovitički župan javlja 1343. On je dugo (1327-47) bio kraljičin peharnik, a prije one u Orahovici vršio je službu kraljevskog kaštelana u utvrdi Korod u Vukovskoj županiji. U to je vrijeme stekao i posjed Nuštar na Vuki skupa s patronatom nad tamošnjim benediktinskim samostanom. (Györffy, *Az Árpád-kori*, sv. 1: 372; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 397; sv. 2: 33-34, 71, 76)

1347. Kralj Ludovik I daje orahovičku tvrđavu i njezine pripadnosti velikašu Lovri Totu (ili “Slavenu”) i njegovim rođacima u zamjenu za njihovu tvrđavu Zrin koja se nalazi na jugu Zagrebačke županije (Zrin je pak predao Šubićima u zamjenu za Ostrovicu u lučkoj županiji). O toj razmjeni govori više izvornih dokumenata. Najraniji je Ludovikova listina od 31. srpnja 1347. u kojoj se obznanjuje razmjena sa Šubićima, a uzgred se napominje da je kralj primio tvrđu Zrin od “magistra Lovre, vaškog i šopronskog župana”, i to “u zamjenu” (*in concambium*). Tu se još ne vidi što je kralj dao Lovri u zamjenu za Zrin. To izričito obznanjuje tek potvrđnica iz 1357. (v. niže). (Fejér, *Codex diplomaticus*, sv. 9/1: 475-7, br. 268 = Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 11: 382-3, br. 289)

Rod Lovre Tota ili “Slavena”, koji je 1347. stekao Orahovicu, potječe vjerojatno iz srednjovjekovne Slavonije, možda iz Dubičke županije. Lovro i njegova četiri brata (Egidije, Ivan, Ugrin i Jakob) pripadaju tek trećem poznatom naraštaju tog dotad neuglednog roda. Oni su odano ratovali u službi Karla Roberta, kojem je Lovro bio dugogodišnji glavni zastavnik. Od 1328. do smrti Lovro je bio i kaštelan u kraljevskoj utvrdi Šintava (mađ. Sempte) u Požunskoj županiji. Nadimak Tót vjerojatno je stekao kada se iz Slavonije

(čije su žitelje Mađari u srednjem vijeku zvali Tótima) preselio na sjeverozapad kraljevstva. Potkraj života bio je i glavni tavernik (1344-6) te župan nekoliko županija. Umro je 1349. ostavivši tri sina, Nikolu, Lőkösa i Bartola, a nadživjeli su ga i brat Ugrin te dva nećaka, Lőkös Jakobov i Ugrin Ivanov. (Reiszig, "Az Újlaki-család", 1-4; KMTL, 698, s. v. Újlaki; Engel, *Magyarország*, sv. 2: 201, s. v. Ráholcai; Andrić, *Potonuli svijet*, 122-4)

28. ožujka 1357. Kralj Ludovik I izdaje sinovima Lovre Tota i njihovim rođacima potvrđnicu za utvrdu i posjed Orahovicu, kao i za ostale posjede koje im je dao u zamjenu za Zrin. Tu se između ostaloga kaže:

"... budući da su presvijetli muževi Nikola Kont, palatin i sudac Kumana, Lőkös, magister trpeznika i peharnika, sinovi pokojnog magistra Lovre Slavena,¹³ (zatim) Lőkös Slaven, sin Jakobov, i Ugrin, sin Ivanov, ljubljani i vjerni, jednu svoju utvrdu zvanu Zrin (*Zryrn*), skupa s njenim pripadnostima, koja spada na njih po naslovu nasljednoga prava, a koja je Nama i Našem kraljevstvu korisna i neophodna zbog zamjene za utvrdu zvanu Ostrovica (*Ostrouicha*), u skladu s Našom željom, ne nevoljko i pod prisilom, nego slobodno i u dobroj volji da ugođe Našem Veličanstvu i da se niti mreže Naše vlasti dalje rasprostru, sami od sebe ponudili, dali i darovali; stoga Mi, gledajući blagonaklono na njihovu dobru volju što su nam je u toj stvari iskazali, obećavamo i jamčimo svjedočanstvom Našega Veličanstva po ovome zapisu da ćemo Mi i Naši nasljednici biti dužni njih i njihove nasljednike u spokojnom i mirnom posjedovanju utvrde zvane Orahovica i njezinih pripadnosti, kao i posjedâ što se nalaze u distriktima zvanim Bukva, Viljevo i Jošava, kako god se ovi nazivali, te svih njihovih korisnina i pripadnosti (*castris Roholch vocatis et pertinencium ad ipsum nec non possessionum in districtibus Bokua, Vyllyo et Ilsua vocatis existencium quoque modo vocatarum et omnium earundem vtilitatum et pertinenciarum*), što smo ih istima zanavijek dali i darovali za rečenu njihovu utvrdu Zrin i kao zamjenu za nju, štitići od svakog čovjeka i od svake osobe..." (Fejér, *Codex diplomaticus*, sv. 9/2: 591-4, br. 287).

Nikola zvani Kont, glavni naslovnik te potvrđnice, bio je daleko najznačajniji član svog roda u to doba i jedan od glavnih velikaša za vladavine kralja Ludovika I. Među mnogim državnim službama koje je vršio najviše su one erdeljskog vojvode (1351-6) i palatina (1356-67). Jako je povećao imanja roda novim stečevinama: kralj mu je 1349. dao Hlohovec (mađ. Galgóc, njem. Freistadt) u Njitranskoj županiji, 1350. Palotu u Vesprenskoj, a 1364. stekao je i Ilok, vjerojatno razmjeno s kraljem, koji je raspolagao tom utvrdom na Dunavu poslije izumiranja iločke loze roda Csák. Nikola Kont je 1357. utemeljio pavlinski samostan u Csatki u Vesprenskoj županiji, u kojem je i sahranjen kad je 1367. umro. Sinovi Nikole Konta, Bartol i Nikola, nisu se puno bavili orahovičkim posjedom. Važniji su im bili oni u Njitranskoj i

¹³ U izvorniku *Sclavus*: to je uobičajen lat. prijevod etnika-"nadimka" koji je u govornom jeziku glasio Tót.

Vespremskoj županiji; od tamošnjeg Hlohoveca i Palote izvodili su najčešće i svoje plemićke pridjevke. U naraštaju Kontovih unuka, pak, glavni posjed te loze postao je Ilok. Tako je Orahovica uglavnom ostala u rukama njihovih rođaka, potomaka Lőkösa Jakobovog, bratića Nikole Konta. Taj je Lőkös stoga bio stvarni začetnik posebne loze Orahovičkih. (Wertner, "Beiträge", 271; KMTL, 368, s. v. Kont Miklós; Andrić, *Potonuli svijet*, 126-140)

Kao što je vidljivo iz potvrđnice, osim Orahovice Nikola Kont i njegovi rođaci dobili su zemlje u još tri "distrikta", od kojih su dva (Viljevo i Jošava) od starine povezana s Orahovicom, a za treći, Bukvu/Bakvu ili Bukovicu, znamo iz kasnijih izvora da odgovara današnjoj Špišić-Bukovici zapadno od Virovitice i da se, prema tome, nalazio izvan toga starog zemljišnog sklopa. (Engel, *Magyarország*, sv. 1: 271, s. v. Bakva; Koppány, *A középkori*, 113, s. v. Bakva)

28. prosinca 1364. Kralj Ludovik još jednom obnavlja potvrđnicu za Orahovicu iz 1357, potkrijepivši je novim pečatom slično kao i mnoge druge privilegije. Kralj je bio prisiljen na taj postupak jer je dotadašnji kraljevski pečat, koji se čuvao kod ostrogonskog nadbiskupa, bio ukraden, pa je prijetila opasnost od pojave krivotvorina. Naslovnici kojima je izdana nova potvrđnica su Nikola Kont i njegov nećak Ladislav Lőköse (Nicolao Konth palatino ac Ladislao filio condam magistri Leukus, fratris sui, eorumque hereditibus et successoribus). (Fejér, *Codex diplomaticus*, sv. 9/3: 396-7, br. 218)

1365. (?). Lőkös zvani Tot, sin Jakoba Orahovičkog (*de Roholcha*), daruje pavlinskom samostanu u Mindszentu posjed Szemes (danas Balatonszemes) u Šomođskoj županiji. Taj samostan na južnoj strani Blatnog jezera osnovali su preci Orahovičkih u ranom 14. stoljeću. Lőköseva darovnica sačuvala se samo u kraljevom prijepisu iz 1414. i ondje je datirana pogrešnom godinom 1325. (Mađarski državni arhiv, DL. 2339; Fejér, *Codex diplomaticus*, sv. 8/2: 664-8, br. 316; Wertner, "Beiträge", 268-9; Györfy, *Az Árpád-kori*, sv. 1: 372; Mályusz et al., *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 4: br. 2315; Romhányi, *Kolostorok*, 44, s. v. Mindszent)

2. lipnja 1369. Pri razgraničenju posjeda bosanskog (đakovačkog) biskupa i plemićkog roda Treutel, gospodara Nevne (Levanjske Varoši), kao kraljev povjerenik javlja se "magister Ugrin Orahovički (*de Rohoncha*)". On je sin Ivana, brata Lovre Tota, odnosno bratić Nikole Konta. Vjerojatno je istovjetan Ugrinu koji se spominje 1371. kao varaždinski župan. Nije imao poznatih potomaka. (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 14: 188, br. 133, i 362, br. 271. Usp. Engel, *Magyarország*, sv. 1: 254)

21. rujna 1402. Među 112 potpisnika ugovora po kojem će ugarska kruna, ako kralj Žigmund umre bez muškog potomka, pripasti austrijskom vojvodi Albertu Habsburškom, nalaze se i imena trojice Orahovičkih (*de Raholcza/Racholcha*): Stjepana Lőköse (na 85. mjestu, Nikole Ladislavovog i Nikole Lőköse (na 107. i 108. mjestu. (Fejér, *Codex diplomaticus*, sv. 10/4: 134-140, br. 47; usp. Engel, *Magyarország*, sv. 1: 495)

1403. Orahovički su optuženi za izdaju, odn. “nevjernost” vladaru, jer su se svrstali među pristaše protukralja Ladislava Napuljskog (okrunjenog u Zadru 5. kolovoza 1403). To se ne odnosi samo na potomke Lőkösa Jakobovog, nego i na jednog od dvojice unuka Nikole Konta, Ladislava Bartolovog, koji zbog toga gubi službu mačvanskog bana. Ladislav i njegov brat Emerik obično su u svom pridjevku isticali svoj glavni posjed Ilok, ali u presudama vezanim za izdaju nalazimo Ladislava s pridjevkom Orahovički (*de Rohowcha*). Kralj Žigmund je Orahovičkima oduzeo Orahovicu i predao je hrvatskom i slavonskom banu Ladislavu Grđevačkom, ali ih je nedugo potom pomilovao i vratio im, svakako prije 1408, oduzeti posjed. (Mályusz et al., *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 2/2: 178-9, br. 6389; usp. Engel, *Magyarország*, sv. 1: 29; sv. 2: 201, 250)

1403-1405. Kao kaštelan Ladislava Bartolovog Orahovičkog (= Iločkog) u utvrdi Orahovici predstavlja se Nikola Dimitrijević Pekry (Pakarski). Njemu je kao takvom 10. listopada 1403. kralj Žigmund oprostio što se u izdaji bio priključio svome gospodararu Ladislavu te ga je oslobodio osude na gubitak glave i imanja. No, mačvanski ban Ivan Morovički odbio je Pekryju vratiti već oduzete posjede koji su njemu bili dodijeljeni, s obrazloženjem da se Pekry lažno predstavio kao orahovički kaštelan znajući da je kralj pomilovao samo kaštelane Ladislava Orahovičkog, a ne i ostale njegove familijare. Kada je to na suđenju u Budimu 6. ožujka 1405. potvrdio i sam Ladislav, Pekry je izgubio parnicu oko svojih imanja danih Morovičkom. Taj je slučaj zanimljiv jer, bez obzira na lažno kaštelanstvo Nikole Pekryja, pokazuje da je kaštelana u Orahovici postavljao član loze Nikole Konta, odnosno Iločkih, a ne neki od potomaka Lőkösa Orahovičkog. (Mályusz et al., *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 2/1: 307, br. 2647, i 441-2, br. 3697; usp. Engel, *Magyarország*, sv. 1: 397)

1410-1418. Poslije smirivanja dinastijskih prilika u Ugarskoj i Hrvatskoj, braća Ladislav i Bartol Iločki zajedno obnašaju službe mačvanskih banova i, uz to, župana više podunavskih županija, uključujući Vukovsku. Kao jedan od njihovih vukovskih podžupana javlja se Benedikt Ladislavov Orahovički. Sačuvala se barem jedna njegova sudbena listina koju je, 13. siječnja 1418, kao podžupan izdao u Vukovaru zajedno s plemićkim sucima. (Mályusz et al., *Zsigmondkori oklevéltár*, 2/2: 447, br. 8152; sv. 6: 377-8, br. 1364)

15. srpnja 1411. Ugrin Petrov Orahovički (*de Rohucha*) daruje posjed Petretince (u Virovitičkoj županiji) pavlinskom samostanu sv. Benedikta u Bakvi, današnjoj Špišić-Bukovici. Genealoška veza tog Ugrina s ostalim Orahovičkima nije poblize poznata; možda je pripadao zasebnoj bukovičkoj grani Orahovičkih. (Fejér, *Codex diplomaticus*, sv. 10/5: 206-8, br. 89)

11. prosinca 1416. Ugrina Petrovog Orahovičkog optužio je Farkaš Čupor Moslavinski da mu je, zajedno s Jurjem Dombayem i plemićima od Gorbonoka (danas Kloštar Podravski), na razbojnički način ubio tri sluge i ukrao 1200 (!) komada svinja. (Mályusz et al., *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 5: 668-9, br. 2504)

20. ožujka 1417. Mačvanski banovi Ladislav i Emerik Iločki izdaju u Orahovici (*in Rohoncha*) listinu u kojoj nalažu Đakovačkom kaptolu neka provede istragu u vezi s tužbom Alberta Sentsalvatorskog iz Vukovske županije. (Mályusz et al., *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 6: 117, br. 236)

5. kolovoza 1420. Grgur Stjepanov Orahovički izdaje u Orahovici listinu kojom određuje da trojica jobagiona bukovičkog pavlinskog samostana koji imaju vinograde na tamošnjem njegovom vlastelinstvu ubuduće ne moraju u vrijeme berbe davati njemu daće koje mu duguju (svaki po dva kabla vina, beskvasni kruh i vreću zobi), nego neka ih daju pavlinima (Lukinović, *Monumenta*, sv. 5: 602-3, br. 452; usp. Mályusz et al., *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 7: 468, br. 2045)

1422. Udovica Ladislava Iločkog Ana od poljskog roda Šćiborić (kći erdeljskog vojvode Šćibora) premješta svog familijara Emerika Simonyija sa službe orahovičkog kaštelana, koju je dotada vršio, na službu kaštelana u Hlohovecu. (Engel, *Magyarország*, sv. 1: 397; sv. 2: 214, 217)

1423. Papa Martin V podijelio je uobičajenim pismom (3. studenoga) potpuni oprost ispovijedenih grijeha Elizabeti, udovici Ladislava Orahovičkog, a zatim (18. studenoga) i Nikoli Lőkösevom Orahovičkom i njegovoj ženi Katarini (Lukinović, *Monumenta*, sv. 6: 137, br. 132, i 139, br. 135; Lukcsics, *Diplomata*, sv. 1: 148, br. 669, i 150, br. 688)

11. veljače 1426. Papa Martin V podjeljuje oprost Frozini, “udovici Dimitrija, kaštelana orahovičkog (*de Rochonza*)”, koja živi u Vesprenskoj dijecezi. To je jedini spomen tog inače nepoznatog kaštelana. (Lukcsics, *Diplomata*, sv. 1: 177, br. 847; usp. Engel, *Magyarország*, sv. 1: 397)

24. travnja 1427. Nikola Lőkösev i Grgur Stjepanov Orahovički (*de Rohowcha*) optuženi su da su plemiću Matiji Sasu od Tomaševca (Križevačka županija) silom oteli neke zemlje pa kralj nalaže istragu i povrat zemlje. (Šišić, “Iz arkiva”, 39, br. 22)

Oko 1432. (siječanj). Ana, udovica Ladislava Iločkog, piše iz Orahovice sucu i vijećnicima grada Požuna u vezi s prihodima sa svojih posjeda u Hlohovecu i Tematínu (Njitranska županija). Pismo ima nepotpun datum, a danas se nalazi u gradskom arhivu Bratislave. (Mályusz et al., *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 7: 293-4, br. 1216; usp. Engel, *Magyarország*, sv. 1: 397)

Rane 1430-e mogu se opisati kao prigušeno razdoblje u povijesti roda Iločkih i Orahovičkih. Čini se da je tada sam njegov opstanak visio o tankoj niti. Naime, poslije 1428. u izvorima više ne nalazimo članove Lőköseve loze Orahovičkih (v. ipak pod 1459). Unuci Nikole Konta, Ladislav i Emerik Iločki, više nisu među živima (prvi je umro 1418, drugi nedugo potom), a ni dvojica starijih Ladislavovih sinova, Ivan i Stjepan, nisu dugo poživjeli (poznatiji Stjepan je umro 1430. kao mačvanski ban). Čitav rod tako sada ostaje na Ladislavovoj udovici i njezinu najmlađem sinu Nikoli, koji je u dječjačkoj ili ranoj mladičkoj dobi. On će tek 1438. dorasti za početak sjajne velikaške

karijere. Od majke udovice preuzet će i gospodarenje orahovičkom utvrdom i vlastelinstvom. (Reiszig, "Az Újlaki-család", 65; Wertner, "Beiträge", 271; Engel, *Magyarország*, sv. 2: 201, 250)

Raspoloživi podaci ne ostavljaju mjesta pretpostavci da bi u drugoj četvrtini 15. st. Orahovica pripadala Gorjanskima. Nalaz ulomaka vjerojatnog grba Gorjanskih među pećnjačkom keramikom s Ružice treba stoga drukčije objasniti, vjerojatno kasnijom ženidbenom vezom Iločkih i Gorjanskih. (Usp. Bojčić i Radić, "Srednjovjekovni grad", 153-4; Radić i Bojčić, *Srednjovjekovni grad*, 14 i 279)

1445-1449. Službu orahovičkog kaštelana vrši Žigmund od Keszölcésa iz Požunske županije (danas Kyselica jugoist. od Bratislave). On je familijar Nikole Iločkoga, tadašnjeg mačvanskog bana i erdeljskog vojvode. (Engel, *Magyarország*, sv. 1: 398)

1446. U maticama sveučilišta u Krakovu zabilježen je kao student Juraj Petrov "iz Orahovice u Pečuškoj biskupiji" (*de Racholcza / Raofcza diocesis Quinqueecclesiensis*). (Zathey i Reichan, *Indeks studentów*, 83; *Metrica Universitatis Cracoviensis*, sv. 1: 211)

1458-9. Vitus Huendler, vikar pečuškog biskupa Nikole, piše Barbari Nikolinoj, "zakonitoj i predostojnoj supruzi presvijetloga i plemenitoga muža gospodina Ladislava Orahovičkog (*de Roholza*), mačvanskog bana", podjeljujući joj indulgencije i pobožne napatke s tim u vezi. Pismo u sačuvanom prijepisu nema datuma pa su nam jedini kronološki oslonci za njegovu dataciju vrijeme službe pečuškog biskupa Nikole (1455-9) i činjenica da je Huendler bio pečuški vikar od 1447. do sredine 1460-ih. S druge strane, poznato je da je tih godina mačvanski ban bio Nikola Iločki, s različitim subanovima (u 15. st. na čelu Mačvanskog banata redovito stoje po dva bana). Najvjerojatnije je gore spomenuti Ladislav Orahovički bio mačvanski ban u vrijeme Nikolinog sukoba s mladim Matijom Korvinom, izabranim za ugarskog kralja 24. siječnja 1458. Nikola je zajedno s nekim drugim velikašima više od godinu dana poslije Matijina izbora još uvijek pokušavao na ugarsko prijestolje dovesti njemačkog cara Fridrika III, da bi se naposljetku ipak izmirio s Matijom. Poznato je da je Matija za trajanja sukoba Nikolu lišio svih državnih časti. Prema tome je Ladislav Orahovički mogao zakratko postati mačvanski ban bilo tako što ga je na Nikolino mjesto postavio kralj Matija, ili naprotiv tako da si ga je sam Nikola uzeo za sudruga u banstvu. Daljnja je zagonetka tko je uopće taj Ladislav Orahovički, koji se pojavljuje tri desetljeća pošto se posebnoj lozi Orahovičkih u poznatim vrelima izgubio trag. Oko tih će pitanja biti potrebna daljnja istraživanja. (Koller, *Historia*, sv. 4: 309-10; usp. Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 4: 7-18, 30-34; Engel, *Magyarország*, sv. 1: 30-31, 73; Andrić, *Potonuli svijet*, 157-8)

14. veljače 1471. Nikola Iločki u Orahovici sastavlja oporuku kojom za svog glavnog nasljednika određuje sina Lovru, a u drugom redu (ako Lovro umre bez muškog potomstva) svoje tri kćeri i unuku. Svjedoci sastavljanja

oporuke su četiri svećenika: orahovički župnik Grgur, župnik u Jošavi Dionizije i tamošnji altarist Jakob te župnik u Rači (kod Bjelovara) Juraj. Za izvršitelje oporuke Nikola određuje svoje mačvanske podbanove i više kaštelana, među kojima i Nikolu Dombaya, kaštelana u utvrdi Orahovici. (Andrić, "Oporuka")

Nikola Iločki umro je 1477. kao nositelj naslova bosanskog kralja i mačvanski ban. Sahranjen je u franjevačkom samostanu u Iloku. Nadživjeli su ga sin Lovro (ostala dva sina umrla su mu u ranoj mladosti) i kćeri Katarina, Eufrozina i Uršula (četvrta kći, Jeronima, umrla je prije oca). Goleme obiteljske posjede stjecane naraštajima, među kojima i Orahovicu, naslijedio je Lovro, "bosanski herceg" i mačvanski ban. (Wertner, "Beiträge", 259-266; Kubinyi, "Die Frage")

1489. U maticama sveučilišta u Beču zabilježen je Matej iz Orahovice (*Matheus de Rahocza*). (Šišić, "Hrvati na bečkom", 167)

1494-1495. U početku vladavine Vladislava II Jagelovića (1490-1516), jedan od najmoćnijih "oligarha" koji su ugrožavali kraljevsku vlast bio je herceg Lovro Iločki. On je kao kandidat za ugarsko prijestolje podupirao Ivaniša Korvina i potom Maksimilijana Habsburgovca. Do konačnog kraljeva obračuna s osiljenim hercegom došlo je potkraj 1494. i početkom 1495. Porazeni Lovro bio je prisiljen od kralja zatražiti milost, a velik dio posjeda privremeno mu je oduzet. Suvremeni kroničar Antonio Bonfini opisuje dosta detaljno ta zbivanja. Ovo su ulomci koji se tiču Orahovice:

"Donijevši, pak, odluku o ratu, (kralj) je smjesta Bartolu, Petru Gerebu i Nikoli Bánffyju,¹⁴ te ostalim k sebi pozvanim velmožama otkrio kakav mu je naum te je izdao naredbu da se sve postrojbe podignu iz zimskih tabora. Budući su, dakle, viteški prvaci željno vršili kraljeve naloge, za malo se dana sabrala velika vojska. Kada je Lovro (Iločki) od svojih uhoda za to doznao, utvrdivši i posadom ojačavši Futog, koji je prethodno bio oružjem oteo pečuškom crkvenom poglavaru,¹⁵ s malom je pratnjom u hitrom trku požurio u Ilirik¹⁶ do Orahovice (*Raholcza*), zato da bi, ako mogne, bio bliže na pomoć svojim (...). Orahovicu su zatim opsjeli mlitavije, jer se zapovjednik utvrde, pošto je dočuo da su ostali Lovrini gradovi pali u kraljevu vlast, pokazao voljnim izvršiti predaju bez borbe, ponajviše slijedeći nagovaranje opsadnikâ, da ne bi dugo tratili vrijeme oko tog neosvojiva mjesta. To, pak, silno brdo najviše je u Iliriku, prekriveno velikom i žirom bogatom šumom; smješten nešto niže od vrha, na izbočenoj i strmoj stijeni stoji kaštel (*castel-*

¹⁴ Bartol Drágffy, erdeljski vojvoda 1493-8; Petar Geréb, glavni dvernik 1490-4. i vrhovni sudac 1495-1500; Nikola Bánffy Donjolendavski, glavni dvernik 1490-1500.

¹⁵ Misli se na pečuškog biskupa i vrhovnog rizničara Žigmunda Ernuszta.

¹⁶ Kao i ostali renesansni pisci, Bonfini koristi antička zemljopisna imena. Srednjovjekovnu Slavoniju, u kojoj se nalazila Orahovica, smješta u "Ilirik", a ne u "Panoniju", koja se kod renesansnih autora uglavnom podudara sa srednjovjekovnom Ugarskom.

lum), kojem se prilazi prečimice samo jednim, i to uskim, putem. Ispod gorskog bila nalazi se nepresušan izvor iz kojeg teče potok tople vode, koji protječe kroz kaštel te u utvrdi, gradu i podgrađu stvara vrutke (studence), jezercica i ribnjake.¹⁷ Dolje u podnožju brda rasuta su sela i obrađena i plodna polja; posvuda obiluje iznimna milina zbog čudesne blagosti podneblja.” (prev. prema izvorniku: Bonfini, *Rerum Ung. decades*, sv. 4/1: 260, 266. Usp. Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 4: 240-6)

20. ožujka 1497. U rimsku Bratovštinu Sv. Duha upisao se Ivan, “klerik iz Orahovice (*de Raholcha*) u Pečuškoj dijecezi, zajedno sa svojim ocem i majkom”. To je bila najpopularnija međunarodna duhovna i karitativna bratovština u kasnom srednjem vijeku. Članovi su joj uživali blagoslove i indulgencije koje je Bratovštini 1446. dao papa Eugen IV, a pri stupanju u nju plaćali su tri zlatna florena namijenjena uzdržavanju starog rimskog hospita-la Svetog Duha, uz koji je Bratovština prvotno i nastala. Imena novih članova upisivala su se u posebnu Knjigu Bratovštine; nerijetko su to činili novi članovi osobno. (*Liber Confraternitatis*, 66)

9. ožujka 1500. U rimsku Bratovštinu Sv. Duha upisale su se još dvije orahovičke obitelji. To su Andrija Ključar (*Claviger*) sa ženom i dvoje djece i Benedikt Brijač (*Rasor*) sa ženom i četvero djece. Mjesto podrijetla zabilježeno im je u oba slučaja u malo neobičnu obliku (*de Rakuncza*), ali uz napomenu da su iz Pečuške dijeceze ne može biti ozbiljnije dvojbe da je i tu posrijedi Orahovica. (*Liber Confraternitatis*, 91)

1507. U popisu “dimova” (domaćinstava) za kraljevski porez u Križevačkoj županiji navode se trgovište i “provincija” Orahovica (*Rahowcha*) u posjedu “vojvode Lovre” (Iločkog). Trgovište (*oppidum*) brojalo je 50, a provincija (vlastelinstvo) 216 dimova. Uz to su na području Orahovice posjede imali i tamošnji svećenici (ukupno 30 dimova). Ako se uzme, prema Kubinyju, da je prosječan broj osoba po dimu/domaćinstvu bio 6,2, može se izračunati da je čitavo orahovičko vlastelinstvo zajedno s trgovištem imalo oko 1835 stanovnika (odnosno malo više od toga, jer npr. samo svećenstvo ili kaštelan i ostali familijari hercega Lovre nisu bili porezni obveznici). Od tog je broja na samo trgovište otpadalo između 310 i 496 žitelja, ovisno o tome jesu li se svećenički dimovi nalazili u trgovištu ili drugdje na vlastelinstvu. Treba uz to naglasiti da je iz popisa vidljivo da orahovičko vlastelinstvo nije uključivalo obližnja naselja i posjede Peštenje (danas Pištana) i Jalševu (Jošava), koji se navode odvojeno. (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 33; usp. Kubinyi, “A Magyar Királyság”)

16. studenog 1511. Mihovil i Franjo, sinovi Ladislava Országa od Gúta, traže da im Lovro Iločki preda posjedovne udjele u svojim brojnim utverdama

¹⁷ Ta je rečenica u Bonfinijevu opisu zacijelo najzačudnija i njezino točno tumačenje, s obzirom na stvarne prilike na terenu Ružice-grada, neće biti jednostavno. U izvorniku glasi: *Sub iugo montis fons est perennis, ex quo amnis aque calide manat, qui per castellum devolutus in arce, oppido et suburbio fontes, piscinas et vivaria efficit.*

i vlastelinstvima na ime nasljeđa (“djevojačke četvrtine”) njihove pokojne majke Magdalene. Ona je, naime, bila kći Lovrine sestre Katarine iz njezinog prvog braka s Ludovikom Morovićem. Lovro, u to vrijeme beogradski ban, nije udovoljio tom zahtjevu. (Wertner, “Beiträge”, 261-3)

5. srpnja 1513. Herceg Lovro Iločki iz svoje utvrde Orahovice piše vašvarskom županu Ladislavu Kaniškom, prosvjedujući zbog prisvajanja nekih svojih dobara (Thallóczy i Áldásy, *A Magyarország és Szerbia*, 340-1, br. 451).

1513. U poreznom popisu Križevačke županije navode se kao posjedi hercega Lovre trgovište i “provincija” Orahovica, prvo s 56, a drugo s 260 dimova. Istodobno su orahovički svećenici posjedovali ukupno 31 dim. Na isti način kao i za popis iz 1507, može se izračunati da je čitavo orahovičko vlastelinstvo (provincija) imalo oko 2150 žitelja, a samo trgovište Orahovica između 347 i 540 žitelja. (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 65)

1517. U poreznom popisu Križevačke županije navode se trgovište i “provincija” Orahovica s podacima istovjetnim onima iz 1507. (50, odn. 216 dimova). Istodobno se u posjedu orahovičkih svećenika nalazi 29 dimova. Izračun napućenosti stoga je približno jednak onom iz 1507. (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 102)

21. lipnja 1525. Odmah pošto je Lovro Iločki umro (malo prije sredine 1524), započela je sudska parba za njegova golema imanja. U prvi mah su u tome bili najuspješniji Franjo i Emerik Ország od Gúta i njihove sestre, koji sklapaju (u studenom 1524) sporazum s udovicom Lovre Iločkoga Magdalenom de Bakowcza, a sada preko posrednika izdaju zabranu bilo kojoj trećoj strani da zaposjedne Lovrina imanja, među kojima navode poimence i Orahovicu u Križevačkoj županiji (Fekete Nagy, *A Balassa család*, 200, br. 554, i 210-211, br. 572)

22. veljače 1526. Palatin Stjepan Werbőczy sudi u sporu oko ostavštine Lovre Iločkoga, koji traje od lipnja 1525. Suprotstavljene stranke sada su članovi obitelji Ország od Gúta i Lovrina udovica Magdalena, koja se u međuvremenu preudala za tadašnjeg glavnog kraljevskog stolnika Ladislava Morea od Csule. (Magdalena je bila druga Lovrina žena i od njega očito znatno mlađa.) U parnici je postalo ključnim momentom da se utvrdi jesu li sudu dostupne sve posjedovne listine pokojnog Lovre. Palatin stoga izdaje nalog da se Magdalena mora 12. ožujka u župnoj crkvi trgovišta Orahovice i u nazočnosti njegovog predstavnika zakleti da nije skrila niti otuđila nikoju od tih listina. (Fekete Nagy, *A Balassa család*, 211-212, br. 574)

Daljnji tijek te parnice vjerojatno su potom omeli prijelomni događaji u kraljevstvu: osmanska najezda, Mohačka bitka (29. kolovoza 1526), kraljeva pogibija, dinastijski raskol i početak građanskog rata. Svrstavši se među pristaše Ferdinanda Habsburškog, Ladislav More uspio je ipak u prvi mah osigurati za sebe znatan dio Lovrine baštine.

Travanj 1527. Ladislav More upućuje niz molbi kralju Ferdinandu, uz ostalo i da mu daruje neku utvrdu zbog dva razloga: zato da ne bi morao prihvatiti onu koju mu želi dati “vojvoda” (tj. Ferdinandov takmac kralj Ivan Zapolja, koji je prije svoje krunidbe bio erdeljski vojvoda); i zato što mu prijetje mnogi neprijatelji “koje ima zbog dobara pokojnog vojvode Lovre”. Zbog te se pogibli boji ostaviti ženu i “kćerkicu” u svojoj utvrdi Orahovici dok je on sam zauzet poslovima u kraljevoj službi. (Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, sv. 1: 51, br. 57)

9. lipnja 1529. Kralj Ferdinand Habsburgovac potvrđuje, pod naslovom “nove donacije”, svome glavnom stolniku Ladislavu Moreu od Csule, njegovoj ženi Magdaleni *de Raholcza* i njihovu sinu Ivanu vlasništvo nad dobrima u različitim županijama. Uz ostala se pomence navodi “utvrda Orahovica s plemićkom kurijom na posjedu Viljevo u Križevačkoj županiji”. Pridjevak *de Raholcza* koji se tu javlja uz Magdalenino ime vjerojatno je pogreška, nastala možda pri prijepisu u kraljevske registre (*Libri regii*) u kojima je sačuvan tekst listine, jer ona drugdje nosi pridjevak *de Bakowcza*. Potonje se vjerojatno odnosi na Bukovicu kod Slatine. (Bojničić, “Kraljevske darovnice”, 199-200, br. 35)

16. lipnja 1529. Ladislav More piše kralju Ferdinandu iz svoje utvrde Palote (također dijela baštine Lovre Iločkog) u vezi s kraljevim zahtjevom da se zarobljena “udova despotica” utamniči u Orahovici. Riječ je o Jeleni iz srpske vlastelinske obitelji Jakšić, koju je, obudovjelu poslije smrti njezinog prvog muža, srpskog despota Jovana Brankovića, oženio Ivaniš Berislavić kada mu je 1504. kraljevskom odlukom pripao naslov srpskog despota. Poslije Ivaniševe smrti 1514. despotski naslov je naslijedio njegov sin, dječak Stjepan, umjesto kojeg je vlastelinske i političke poslove vodila po drugi put obudovjela mati Jelena. U proljeće 1529. oboje ih je, pod optužbom da su pristaše Ivana Zapolje, na Ferdinandov nalog zarobio Ivan Hoberdanac Slatinički. Stjepan je otpremljen u Budim, a mati mu je trebala ostati u Orahovici pod Moreovom paskom. No, More sad moli Ferdinanda da mu ne povjerava despoticu jer je neće moći pouzdano čuvati: Orahovica je, piše on, utvrda na granici, “a tako ugledni zatočenici ne smiju se smještati u pogranične utvrde, oko kojih se i bez toga treba puno brinuti, nego u središtu kraljevstva, na primjer u utvrdi Tati, ili Komaromu (Komarno), ili Višegradu...” (Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, sv. 1: 177-8, br. 187. Usp. *Istorija srpskog naroda*, 460-1, 488)

Studeni 1529. Ladislav More moli kralja Ferdinanda da mu daruje kaštel Bakvu (*castellum Bakwa*), u današnjoj Špišić-Bukovici, jer je ona pripadnost utvrde Orahovice. K tome je sada Bakva u rukama Ladislava Benčika (*Benchyk*), pristalice i rođaka Ivana Zapolje, koji ju je stekao još od hercega Lovre Iločkog kao njegov familijar. (Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, sv. 1: 216, br. 239)

22. srpnja 1530. Zagrebački biskup i hrvatsko-slavonski ban Šimun Bakač Erdődy i njegov rođak Petar Erdődy javljaju iz Čazme glavnom kape-

tanu Ivanu Katzianeru da su Turci “ognjem i mačem poharali svu pokrajinu oko Orahovice, utvrde gospodina Ladislava Morea”, doprijevši u tom pustošenju do Mikleuša i nagnavši u bijeg sav puk iz toga kraja. (Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, sv. 1: 369-370, br. 388)

25. kolovoza 1530. U jeku borbi između Zapoljinih i Ferdinandovih pristaša u Slavoniji, “namjesnik” Ladislava Morea Stjepan Škiljanović (kasniji svetac srpskoga pravoslavlja) piše iz utvrde Orahovice kapetanu Ludoviku Pekryju o tome kako su Zapoljevci poharali i uništili sva dobra njegovog gospodara. (Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, sv. 2: 394-5, br. 418)

1533. Pristaše kralja Ivana Zapolje uz pomoć Turaka opsjedaju i zauzimaju Palotu u Vespremskoj županiji, utvrdu “tiranina Morea”. U njoj su našli golemo Moreovo blago te zarobili, osim mnogih drugih, i njegovu kćer i sina, koji su potom poslani Zapolji kao roblje. O tome piše 9. lipnja 1533. u vrlo zanimljivu pismu zagrebački biskup Šimun Erdődy, koji je sve do 1535. bio jedan od glavnih Zapoljinih pristaša. Opsadu Palote opisao je i nešto mlađi povjesničar Nikola Istvánffy (na početku 17. st.), prema kojem je More tada uspio pobjeći u Orahovicu, ali su Zapoljevci i nju osvojili, ponovno ne mogavši uhvatiti ga. Orahovica je tada bila predana Zapoljinim ljudima Ivanu i Rafaelu Podmanickima, ali bez učinka ili samo zakratko, jer je u Slavoniji ubrzo potom Ferdinandova stranka stekla odlučnu prevagu. (Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, sv. 2: 145-6, br. 157; Szabo, “Orahovičke gradine”, 101; Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 5: 133-140)

1536. O teškim vojnim prilikama u Slavoniji javlja vijeću Donje Austrije Ferdinandov ugarski namjesnik i dvorski sudac Aleksije Thurzó pismom iz Hlohoveca kod Njitre (5. kolovoza). On kaže da se kršćanska vojska nije usudila u Posavini otvoreno suprotstaviti nadirućim snagama bosanskog i beogradskog sandžakbega, nego se povukla na sigurnije mjesto te se sada nalazi “blizu Orahovice, utvrde gospodina Ladislava Morea”. Među malo kasnijim uzbudjenim vijestima o tome što su sve Turci osvojili tijekom ljeta 1536, bilo je i takvih kakve su se naknadno pokazale netočnima. Tako je npr. neki Luka Marenzy 29. listopada pisao na kraljevski dvor da su Turci osvojili Orahovicu te da su već nadomak utverdama Mikleušu i Sopju. (Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, sv. 2: 290-2, br. 298, i 298, br. 304; usp. Mažuran, *Hrvati*, 82-83)

5. veljače 1537. Iz Kreštelovca (kod srednje Ilove) javlja Mihovil Szentiványi bivšem hrvatskom banu Franji Batthyányju da su Turci osvojili grad Požegu (Požegavar) te da su također opsjeli i zauzeli utvrdu Ladislava Morea Orahovicu. Iz kasnijih je vijesti ipak razvidno da je Orahovica odoljela toj opsadi ili da je Turci nisu uspjeli zadržati. (Šišić, *Acta comitialia*, sv. 2: 13, br. 8)

Studeni 1537. Poslije propasti Katzianerovog pohoda na turski Osijek i u Podunavlje (rujan-listopad 1537), predstavnici Slavonskog sabora izvješćuju u Grazu kralja Ferdinanda o obrambenim prilikama i potrebama u međurječju Drave i Save. U popisu utvrda “u Slavoniji” koje još nisu pale u ruke Turcima navodi se i Orahovica Ladislava Morea (*Rahocza: domini Ladislai More*). (Šišić, *Acta comitialia*, sv. 2: 98-100, br. 62)

Okolo 1540. U dokumentu koji sadrži popis utvrda u Kraljevini Slavoniji s uputama o tome treba li ih održavati ili pak kao nekorisne srušiti, navodi se i Orahovica uz napomenu da joj manjka opskrbe pa da je treba opskrbiti (*Rahocza prouentibus carens, prouideatur*). Nema podataka o vlasniku; prije nje navedene su Našice Ladislava Morea, a slijedi Mikleuš Franje Zaya. Uz popis je i sažet naputak o broju vojnika pješaka koje valja smjestiti u pojedine utvrde i o pripadajućem trošku. Za Orahovicu je predviđena posada od 50 pješaka i godišnji trošak od 1206 florena. (Osnova računa je vojnička mjesečna plaća od dva florena.) Usporedbe radi treba dodati da se, od ukupno 19 utvrda u tom naputku, samo za još tri predviđa tolika posada (to su Kraljeva Velika na donjoj Ilovi, Ivanić i Virovitica), a kod ostalih se broj posadnika kreće od 10 do 32. (Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, sv. 3: 491-3)

1542. (veljača?). Orahovicu opsjeda i zauzima vojska požeškog sandžak-bega Murata. Izravne suvremene vijesti o padu Orahovice nalazimo, koliko je zasad poznato, samo u vrlo zanimljivom ali i sadržajno zamršenom pismu koje je "bivša despotica" Katarina Batthyány 1. ožujka 1542. iz Stolnog Biograda poslala svome bratu Franji. (Katarina je bila žena srpskog despota Stjepana Berislavića, koji je ubijen 1535.) Ona piše da je Murat-beg (požeški sandžak-beg) sada već osvojio Orahovicu, zarobivši pritom "našeg nesretnog brata". Tom su događaju prethodili neuspješni pregovori Mihovila Batthyányja s Ladislavom Moreom oko spašavanja orahovičkih zatočenika. Sada, pak, braća Batthyány namjeravaju dati Turcima Moreovu djecu u zamjenu za bratovo oslobođenje. Taj splet događaja nešto drukčije, u širim crtama i s preglednijim odmakom opisuje kasnije Istvánffy. Po njemu su Osmanlije zauzele Orahovicu pošto je More iz nje pobjegao, ali je poslije ipak bio uhvaćen i skupa s dvojicom sinova poslan u Istanbul. Ondje je prihvatio islam kako bi se izbavio iz tamnice. (Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, sv. 3: 103-4, br. 105; Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 5: 201-2. Usp. Popović, *Srbi u Vojvodini*, sv. 1: 153; Mažuran, *Hrvati*, 103)

20. veljače 1550. Kralj Ferdinand I i jegarski biskup Nikola Oláh u Požunu izdaju Katarini, kćeri Ladislava Morea i Magdalene Bukovičke, sada ženi Eustahija de Feled, potvrđnicu za njezine posjede u jedanaest različitih županija. Katarina ju je tražila jer su joj listine o posjedima propale u posljednjim turskim napredovanjima. Riječ je uglavnom o kaštelima, trgovištima i selima koji se tada nalaze u vlasti Osmanlija. Na prvom se mjestu navode posjedi u Križevačkoj županiji, a među njima najprije utvrda i trgovište Orahovica. Budući da je tada bilo malo nade da će dotična područja biti uskoro preoteta Turcima, velikodušnost te kraljevske potvrđnice treba uzeti s rezervom. (Laszowski, "Važna izprava"; usp. Wertner, "Beiträge", 267)

23. kolovoza 1554. Kapetani Luka Sekelj i Pavao Ratkaj javljaju u više pisama iz Đurđevca o boravku požeškog sandžak-bega Mehmeda u Orahovici. (Laszowski, *Monumenta Habsburgica*, sv. 3: 477-9, br. 423-5)

1565. U posljednjem urbaru sigetske utvrde i drugih okolnih vlastelinstava spominje se i utvrda Orahovica (*Rahocza*) s 22 pripadna sela: *Dreka*,

Idencze, Bara, Obradowcze, Posyncze, Dwghelaze, Boczkocze, Mykołyanczy, Ianowycz, Benyncze, Kwtthyancze, Bwchyancze, Iazwancze, Poathnyak, Ztremybrek, Bachkowacz, Podkraycze, Proclywano, Bankowcze, Iwanocze, Brasthyanowacz, Bregyancze. (Timár, *Királyi Sziget*, 379)

Osmanski porezni popis Požeškog sandžaka iz 1579. spominje utvrdu u Orahovici, koja je tada kasaba s pet mahala. Prema izvješću iz 1577. u tvrđavi je bilo 50 pješaka. U talijanskom (mletačkom) opisu Bosanskog pašaluka iz prve polovice 17. stoljeća za Orahovicu (*Oracoviza*) se kaže da je “zidom opasan grad s lijepim zgradama” i da ima “utvrdu s nešto lakog topništva”. Evlija Čelebi u svojem putopisu govori o Orahovici kao o sjedištu sandžaka, ali je ne opisuje detaljno. (*Popis sandžaka Požega*, 297-300; Evlija Čelebi, *Putopis*, 239; Rački, “Prilozi”, 186 = Batinić, “Njekoliko priloga”, 146; Zirojević, “Turska utvrđena mesta”, 141)

U jeku rata za oslobođenje od Turaka, u jesen 1688. habsburški časnik grof Sigmund Joachim od Trauttmansdorffa našao se slučajno u orahovičkoj utvrđi, opisujući je potom u svojem dnevniku. Tu ga je ugostila nedavno postavljena kršćanska posada pa je razgledao “dvorac”, zaključujući po ostacima zidnih slikarija i dobro očuvanoj “kućnoj kapeli” da je dvorac “nekada posjedovao otmjen gospodin”. Dosta detaljan opis orahovičke utvrde donosi popis orahovičkog kotara iz 1698. Nešto je sažetiji u tom pogledu popis iz 1702, gdje se kaže da je trgovište Orahovica za Turaka bilo znatan grad, a dijeli se na Gornju i Donju Varoš. Povrh Gornje je ruševna, iako u pojedinim dijelovima još dobro očuvana utvrda, a u dolinama blizu nje nalaze se dvije “plemićke kurije”. (Pickl, “Slavonija”, 141-2; Smičiklas, *Dvjestogodišnjica*, sv. 2: 271; Mažuran, *Popis*, 392-3)

B) SREDNJOVJEKOVNE CRKVENE USTANOVE

Kuzma: Župna crkva Sv. Kuzme i Damjana

1334. U popisu župâ Zagrebačke biskupije uklopljenom u Statut zagrebačkog kaptola, u arhidakonatu Vaška iza bilješke o Voćinu nalazi se ova bilješka: “Zatim crkva svetih Kuzme i Damjana” (*Item ecclesia sanctorum Cosme et Damiani*). To je župa u selu koje se upravo prema patrociniju svoje crkve zvalo Szentkozmadamján, a od turskog doba nadalje Kuzma. Pripadalo je voćinskom vlastelinstvu. Nalazi se oko 5 km zapadno od Voćina (danas je bez žitelja). Sveti Kuzma i Damjan, “liječnici” i mučenici, bili su u srednjovjekovnoj Slavoniji i Ugarskoj vrlo popularni sveci. U istome Vašćanskom arhidakonatu bila im je posvećena i župna crkva u (Novoj) Bukovici jugoistočno od Slatine. (Buturac, “Popis župa”, 92; Csánki, *Körösmegy*, 51-52 i 89, br. 8)

1495. U popisu “dimova” (domaćinstava) za kraljevski porez u Križevačkoj županiji, u nizu voćinskih bilježaka stoji i ova: *Cosme et Damiani plebani in Achyna*. Buturac je to shvatio kao još jedan spomen župe u Kuzmi, ali se čini da bilješka prije znači “posjed župnika iz Voćina u selu Kuzme i Damjana”. (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 8; Buturac, “Popis župa”, 92)

1501. U registru ili popisu župnika i ostalog svećenstva Zagrebačke biskupije, u sklopu Vašćanskog arhidakonata, bilježi se i župnik Martin u selu svetih Kuzme i Damjana: *Martinus plebanus de sanctis Cosma et Damiano*. (Rački, “Popis župa”, 222; Buturac, “Popis župa”, 92; Razum, “Popis svećenika”, 321).

1509. Slavonski podbanovi pokreću istragu oko šteta koje su podložnici Benedikta Batthyányja, nastanjeni na voćinskom vlastelinstvu, nanijeli kmetovima Nikole Székelya s njegovoga vlastelinstva Dobre Kuće. Batthyányjevi su seljaci napali Székelyeve kad su ovi išli na proštenje u crkvu sv. Kuzme i Damjana nedaleko od Voćina. Blagdan tih glasovitih svetaca-iscjelitelja je 27. rujna. To je, dakle, bio i god spomenute crkve. (Šišić, “Iz arkiva”, 58, br. 102)

Voćin: župna crkva sv. Nikole i franjevački samostan Blažene Djevice Marije

1334. U popisu župâ Zagrebačke biskupije uklopljenom u Statut zagrebačkog kaptola, bilješka o Voćinu nalazi se u sklopu arhidakonata Vaška i glasi: “Zatim crkva svetoga Nikole pod tvrđavom Voćin” / *Item ecclesia sancti Nicolai de sub castro Othina* (Tkalčić, *Monumenta hist. ep. Zagradiensis*, sv. 2: 94; Buturac, “Popis župa”, 92; Mező, *Patrociniumok*, 310, s. v. Atyina). To je najraniji poznati spomen župne crkve u Voćinu i ujedno sve što znamo o voćinskoj crkvi u 14. stoljeću.

1420. Svećenik Klement Jurjev iz Voćina optužio je Doroteju, udovicu magistra Petra Voćinskog, da je za sebe prisvojila četiri vinograda i druga dobra koja je njemu oporučno ostavio neki Andrija Jurjev iz Čučerovca (*Chucharyouch*). No, u parnici održanoj pred zagrebačkim prepozitom Matijom 20. studenoga 1420. u Slatini (*Zalathnok*) Klement nije uspio dokazati tu optužbu (Lukinović, *Monumenta*, sv. 5: 609-610, br. 456). Klement po svemu sudeći nije bio svećenik u Voćinu, nego samo podrijetlom iz njega.

2. svibnja 1437. Na molbu svećenika Ladislava, upravitelja župne crkve sv. Nikole u Voćinu, papa Eugenije IV odobrava uobičajeni oprost – “sto dana od dodijeljene pokore” – onima koji u određene blagdane pohode tu crkvu ili pomognu njezinu obnovu i održavanje. (Lukcsics, *Diplomata*, sv. 2: 148, br. 479; Lukinović, *Monumenta*, sv. 6: 488-9, br. 464)

17-18. svibnja 1482. U rimsku Bratovštinu Sv. Duha upisao se Lovro Jurjev iz Voćina, “svećenik Zagrebačke dijeceze”. Drugog navedenog dana

osobno se upisao u Knjigu Bratovštine u Rimu. O toj popularnoj međunarodnoj duhovnoj i karitativnoj bratovštini v. gore pod A: Orahovica, pod god. 1497. (*Liber Confraternitatis*, 7; usp. Črnčić, "Nekoliko", 171)

1495. U popisu "dimova" (domaćinstava) za kraljevski porez u Križevačkoj županiji navode se kao posjednici u Voćinu tamošnji župnik (neimenovan) i prebendar Petar, zatim župnici iz Kuzme, Breznice i *Dragovine te prebendar Jakov iz potonjeg mjesta. (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 8)

Lipanj 1496. Gospodarice Voćina, Katarina, udovica Ivana "Grofa" Krbavskog, i njezina sestra Eufrozina, udovica Joba Gorjanskog, utemeljuju u Voćinu opservantski franjevački samostan. Samostan je posvećen Blaženoj Djevici. Na utemeljiteljskoj povelji, datiranoj u Voćinu, vremenski je datum djelomice oštećen. (Kaizer, *A gyöngvösi*, 10, br. 77; Karácsonyi, *Szent Ferencz*, sv. 2: 10-11; Mező, *Patrocíniumok*, 402, s. v. Atyina)

1501. U registru ili popisu župnika i ostalog svećenstva Zagrebačke biskupije bilježi se i voćinska župna crkva, u sklopu arhiđakonata Vaška. U voćinskoj župi navodi se čak devet svećenika: župnik Ilija, kapelani Stjepan, Albert i Petar, prebendari Lovro, Nikola i Dimitrije, bolesni ili nemoćni svećenik Juraj te gracijan Toma. U čitavom Vaškanskom arhiđakonatu jedino je u Slatini zabilježen od toga veći broj svećenika. (Rački, "Popis župa", 222; Buturac, "Popis župa", 92; Razum, "Popis svećenika", 321).

1507. U poreznom popisu Križevačke županije navode se kao posjednici u Voćinu tamošnji župnik (neimenovan) s 50 dimova te prebendari Lovro (12 dimova), Ivan (7 dimova) i Dimitrije (3 dima); uz to su voćinski svećenici imali posjede i u okolnim mjestima Breznici i Blaževu Vrhu. (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 32-33)

Oko 1510. Voćinski samostan spominje se u općem katalogu opservantskih franjevačkih samostana. Prema tom katalogu, Ugarska provincija (vikarija) sastojala se od deset kustodija, a Voćin je pripadao Slavonskoj kustodiji. Od njenih sedam samostana Voćin se navodi na prvom mjestu. (Wadding, *Annales Minorum*, sv. 15: 402 = Varjú, "A gyulafejevári", 265)

1513. U poreznom popisu navodi se voćinski župnik kao vlasnik 30 dimova, zatim prebendari Ivan sa 6, Lovro s 8 i Dimitrije s 2 dima. Uz to su voćinski svećenici imali posjede i u okolici – Breznici, Blaževu Vrhu, *Dragovini i *Svetom Križu. (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 64)

1517. U poreznom popisu navodi se ponovno voćinski župnik s posjedom od 50 dimova, prebendar Lovro s 9 (od toga su 4 "mrtva") i prebendar Mihovil s 3 dima. (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 101)

1529. Neka osmanska postrojba prodrla je do Voćina, napala samostan u njemu i pritom usmrtila jednog njegova člana: brata laika Petra iz Đakova. Tu vijest bilježi onodobna *Kronika* ugarskih franjevaca opservanata, nabrajajući franjevce Ugarske provincije Sv. Spasitelja ubijene od Turaka poslije Mo-

hačke bitke. Među fratrima ubijenim 1529. “u Slavoniji” *Kronika* navodi i spomenutog voćinskog franjevca: *Frater Petrus de Diako laicus in loco Athina*. (Toldy, *Analecta*, 311; Bunyitay et al., *Monumenta ecclesiastica*, sv. 2: 532)

10. ožujka 1531. U protokolima kapitula Provincije Sv. Spasitelja održanog u Velikom Varadinu (Oradea Mare), u popisu gvardijana u Slavonskoj kustodiji na prvom se mjestu navodi: “G(vardijan) u Voćinu o. Stjepan iz Ivanića (*de Ywanch*)”. Taj je gvardijan na istom kapitolu bio određen za vizitatora Ostrogoanske kustodije. (Bunyitay et al., *Monumenta ecclesiastica*, sv. 2: 466, 468)

1. lipnja 1533. Na kapitolu Provincije Sv. Spasitelja održanom u Gyuli, za gvardijana samostana u Voćinu izabran je Mihovil iz Szencsea/Svetačja (*de Zenche*). Dotadašnji gvardijan Stjepan iz Ivanića bio je prisjednik tog kapitula. (Bunyitay et al., *Monumenta ecclesiastica*, sv. 2: 472, 475)

24. siječnja 1535. Na kapitolu Provincije Sv. Spasitelja održanom u Gyöngyösu, za gvardijana samostana u Voćinu izabran je Stjepan iz Jošave (*de Yalswa*). Na sljedećem kapitolu 1537. više se ne spominje samostan u Voćinu, a Stjepan iz Jošave tada je gvardijan samostana u Remetincu. (Bunyitay et al., *Monumenta ecclesiastica*, sv. 2: 478, 485; usp. Karácsonyi, *Szent Ferencz*, sv. 2: 11-12)

1660. Vikar zagrebačkog biskupa, franjevac Petar Nikolić bilježi u svojoj vizitaciji: “S druge strane Orahovičkih gora prema Dravi, u trgovištu zvanom Voćin (*Vochino*) ispod turske utvrde u kojoj oni borave, ima mali broj kršćana koji ondje prebivaju; bio je (tu) nekoć velik samostan, možebiti naš (tj. franjevački). Napušten je, a blizu njega opažaju se ostaci drugog, možda kojeg drugog reda, a možda redovnicâ svete Klare”. (Barlè, “Popis župa”, 170)

Poslije oslobođenja od Turaka, franjevac Luka Ibrišimović u izvješću iz 1694. spominje župu u Voćinu među onima koje priznaju vlast zagrebačkih biskupa. Slično Nikolićevu izvješću iz 1660, i popis voćinskog kotara iz 1698. spominje u Voćinu dva samostana te, osim njih, još i navodnu župnu crkvu sv. Ane – sve u ruševinama. U najboljem je stanju prema tom opisu bio nekadašnji samostan opservantskih franjevaca: još se uvijek vidio ruševan samostan i crkva s trima bočnim kapelama i visokim zvonikom, sve bez krovova i svodova. Popisivač uz to napominje da su iz zidova na više mjesta bili iščupani klesani kamenovi, koje su Turci koristili za obnovu tvrđave. Prema tom opisu, titular franjevačke crkve bili su Svi Sveti, ali je nepoznato otkud njegovu autoru taj podatak. U obnovama koje su slijedile u 18. st. i kasnije, gotička crkva (lađa 19 × 9,5 m, s dugim svetištem 15,6 × 7,5 m) ostala je u osnovi nepromijenjena, sve do razaranja potkraj 1991. (Kempf, “Iz požeškoga”, 78 = Hoško, “Ibrišimovićev popis”, 272 i 275; Smičiklas, *Dvjestogodišnjica*, sv. 2: 73; Szabo, “Voćin”; Horvat, “Novi pogledi”; Vukičević-Samaržija, “Tragovi”; Bedenko, “Arhitektura”)

Drenovac: župna crkva Blažene Djevice Marije

1334. U popisu župâ Zagrebačke biskupije uklopljenom u Statut zagrebačkog kaptola, u okviru arhiđakonata Vaška na trećem mjestu navodi se crkva Blažene Djevice u Drenovcu: *Item ecclesia beate virginis de Dornouch* (Rački, "Popis župa", 222; Buturac, "Popis župa", 92; Csánki, *Körösmegye*, 88). To je zasad jedina poznata vijest o drenovačkoj crkvi prije 16. st. i jedini izvor iz kojeg doznajemo njezin titular ili patrocinij. (Mező, *Patrocíniumok*, 414, s. v. Darnóc)

1501. U registru svećenstva i župâ Zagrebačke biskupije, u sklopu arhiđakonata Vaška, zabilježena su dva svećenika u Drenovcu, župnik Ivan i "siromašni prebendar" Benedikt: *Johannes plebanus de Darnowcz; Benedictus prebendarius pauper de eadem Darnowcz* (Rački, "Popis župa", 223; Buturac, "Popis župa", 92; Csánki, *Körösmegye*, 88; Razum, "Popis svećenika", 322).

1507. U popisu "dimova" (domaćinstava) za kraljevski porez u Križevačkoj županiji navodi se (neimenovani) župnik u Drenovcu kao vlasnik 8 dimova. (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 33)

1513. U poreznom popisu navodi se drenovački župnik kao vlasnik 9 dimova. (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 64)

1517. U poreznom popisu navodi se ponovno drenovački župnik s posjedom od 9 dimova, od kojih su dva "opustjela zbog smrti" (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 102).

Poslije oslobođenja od Turaka, popis voćinskog kotara iz 1698. spominje u Drenovcu "ruševine nekakve crkve" (Smičiklas, *Dvijestogodišnjica*, sv. 2: 76).

Orahovica: župna crkva sv. Katarine i dvorska kapela

1332-1334. U računima izvanredne papinske desetine koja se, prema koncilskoj odluci, u Ugarskoj skupljala 1332-1337, zabilježene su u sklopu Požeškog arhiđakonata dvije uplate u Orahovici, u iznosu od 20 i 40 banskih denara:

Item Cosmas sacerdos de Roholtan XX. [banales].

Item Thomas de Rocholka solvit XL. banales.

U prvom je navratu izričito naglašeno da se radi o župnicima u Požeškom arhiđakonatu. Zbog grafijske bliskosti imena *Cosmas* i *Thomas* (Kuzma i Toma), nije isključena mogućnost da je zapravo posrijedi jedan te isti svećenik, čije je ime u jednom navratu pogrešno zapisano ili prepisano. (*Rationes collectorum*, 241, 268; usp. Györffy, *Az Árpád-kori*, sv. 1: 372; Csánki, *Körösmegye*, 105-6, br. 35)

9. srpnja. 1404. U neobjavljenom dokumentu požeškog kaptola (Mađarski državni arhiv, DL. 2582) koji citira Csánki, spominje se crkva sv. Katarine u Orahovici. Prema Szabi, bila bi to župna crkva u samom trgovištu Orahovici, od koje se već u ranim poslijeturskim opisima spominju samo ruševine, jer su Turci navodno od glavnine njezina gradiva podigli džamiju i hamam (kupelj). S druge strane, u opisu orahovičke utvrde (Ružica-grada) iz 1698. tamošnja dvorska kapela naziva se također "crkvom svete Katarine". U svakom slučaju, dokument iz 1404. jedini je zasad poznati srednjovjekovni spomen titulara crkve u Orahovici. (Csánki, *Körösmegye*, 105-6, br. 35; Szabo, "Orahovičke gradine", 102; Mažuran, *Popis*, 392; Mező, *Patrociniumok*, 166, s. v. Orahovica)

1460. Franjevac Stjepan Ivanov iz Orahovice postaje opat cistercijske opatije u Kutjevu. (V. u drugom dijelu ovog rada, pod Kutjevo.)

14. veljače 1471. Orahovički župnik Grgur spominje se među svjedocima kod sastavljanja oporuke Nikole Iločkog u Orahovici. (Andrić, "Oporuka")

1507. U poreznom popisu Križevačke županije navode se tri svećenika s posjedima u Orahovici: neimenovani *magister capelle*, tj. predstojnik kapele u orahovičkoj utvrdi, s posjedom od 15 dimova (domaćinstava); neimenovani župnik (u trgovištu) s 10 dimova; i prebendar Petar s 5 dimova. (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 33)

1513. U poreznom popisu Križevačke županije ponovno se kao posjednici u Orahovici navode "magister kapele vojvode Lovre" (15 dimova), župnik (13 dimova) i prebendar Juraj (3 dima). (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 65)

1517. U poreznom popisu navode se u Orahovici magister kapele s 15 dimova, prebendar Juraj s 3 dima te župnik s 11 dimova i "2 opustjela zbog smrti". (Adamček i Kampuš, *Popisi*, 102)

22. veljače 1526. Župna crkva u Orahovici spominje se kao mjesto sudski zatražene prisega. (V. gore pod A: Orahovica)

Poslije oslobođenja od Turaka, franjevac Luka Ibrišimović u izvješću iz 1694. spominje župu u Orahovici među onima koje priznaju vlast zagrebačkih biskupa. Popis orahovičkog kotara iz 1698. opisuje u sklopu orahovičke utvrde "crkvu sv. Katarine" s velikim zvonikom. Popis iz 1702, pak, spominje u utvrdi "dosta veliko svetište pod svodom, još uvijek nerazoreno". U dijelu trgovišta koji se zove Donja Varoš vide se ostaci crkve čije su gradivo Turci koristili za gradnju džamije i hamama. (Kempf, "Iz požeškoga", 78 = Hoško, "Ibrišimovićev popis", 272 i 275; Smičiklas, *Dvijestogodišnjica*, sv. 2: 271; Mažuran, *Popis*, 392; uz to i Horvat, "Kapele u burgovima", 193-4)

Orahovica-Remeta: pravoslavni manastir sv. Nikole

Manastir se nalazi oko 3 km jugoistočno od Ružice-grada, u dolini gornjeg toka potoka Iskrice, ispod gorskih vrhunaca Petrov vrh i Djedov nos.

Osnovan je vjerojatno u trećoj četvrtini 16. st., svakako prije 1579, kada ga bilježi osmanlijski popis Požeškog sandžaka kao “manastir Remeta” na području nahije Orahovica. Najstariji sačuvani zapisi iz samog manastira potječu iz 1583. i sljedećih godina. Već iz njih se doznaje da je manastirska crkva bila posvećena sv. Nikoli, a u staroslavenskom zapisu iz 1585. manastir se naziva “Remeta v podkrili planini Orahovici” (tj. Remeta u podnožju planine Orahovice). 1595. je (prema pismu generala baruna Sigismunda Herbersteina) stari “vlaški biskup” s turskog područja došao u Križevce i tražio dozvolu da se ondje nastani; on je bio poglavar pravoslavnih vjernika u Požeškom i Cerničkom sandžaku, a stanovao je u manastiru Remeti, tj. Orahovici. U prvoj polovici 17. st. u manastiru je već cvala kulturna djelatnost (prepisivanje i opremanje knjiga, izradba ikona itd.). Za vrijeme oslobođanja Slavonije od Turaka manastir je teško postradao i gotovo opustio. Habsburški komorski popis oslobođene Slavonije iz 1698. kratko spominje “zemljište kaluđerskog manastira” (*territorium monasterii calugerorum*) kao južnog susjeda orahovičkom vlastelinstvu.

Prvobitno ime tog manastira, Remeta, stara je hrvatska adaptacija latinske riječi *eremita* ‘pustinjak’. Ista je riječ usvojena i u mađarskom jeziku u sličnom obliku *remete*. Taj stari toponim u okolici manastira danas čuva potok Remetska rijeka, jedan od gornjih ogranaka Kutjevačke rijeke koji teče jugozapadno od manastira. I neke druge pojedinosti tamošnje toponimije uključuju pojmove *remeta*, *pustinjak* i *pustinja*: izvor Remetinac, Pustinjakov bunar (danas Orlov bunar) te brdo Pustinja u kojem se nalazi i Pustinjakova špilja. Na osnovi takvih toponimijskih svjedočanstava, kao i na osnovi otkrića da se ispod sadašnje manastirske crkve nalaze ostaci neke starije, došlo se do pretpostavke da je na istom mjestu ranije postojao srednjovjekovni katolički samostan, najvjerojatnije pavlinski. To je ipak teško prihvatiti kad se zna da u predturskoj pisanoj građi nema nikakva traga samostanu na tom zemljištu. Naprotiv, u poreznim popisima iz 1507, 1513. i 1517. redovito se u okolici Orahovice navodi i omanje seosko vlastelinstvo ili “vilikat” zvan Remete, u vlasništvu hercega Lovre Iločkog (*villicatus Remethe Laurentii ducis*). Da je tu zaista postojao kakav samostan, on nikako ne bi mogao proći bez spomena u tim popisima. Stoga postanak toponima Remeta tu ne treba tumačiti navodno iščezlim srednjovjekovnim samostanom, nego prije time da je u neko doba prije turskog osvajanja ondje bilo boravište nekakva pustinjaka (*locus heremitorius*). Možda se radilo o samo jednoj osobi, koja se zbog svoje iznimnosti pročula po okolici, a možda i o kakvoj tradiciji pustinjačkog povlačenja u osamu u tom za to prikladnom kraju. U potonjem slučaju treba pomišljati i na stanovitu vezu s redovnicima iz nedalekog cistercijskog samostana u Kutjevu.

(*Literatura*: Szamota, *Magyar oklevél-szótár*, col. 805, s. v. remete; Skok, *Etimologijski rječnik*, sv. 3: 127, s. v. remeta; Adamček i Kampuš, *Popisi*, 33, 65, 103; *Popis sandžaka Požega*, 306, 321; Lopašić, “Prilozi”, 67-68; Mažuran, *Popis*, 391; Grujić, “Starine”; Kašić, *Srpski manastiri*, 140-194;

Zirojević, *Crkve i manastiri*, 156; Mileusnić, "Manastir Orahovica"; Đurić i Feletar, *Stari gradovi*, 85-86; Kruhek, "Povijesno-topografski", 76 i 90, br. 19; Bošković, "Skica"; Kučeković, *Manastir Orahovica*; HTZ sv. 5: karta sekcija 29; *Veliki atlas Hrvatske*, karta 74)

Bibliografija

I. Izvori

- Adamček i Kampuš, *Popisi* = Josip Adamček i Ivan Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću* (Zagreb, 1976).
- Andrić, "Oporuka" = Stanko Andrić, "Oporuka Nikole Iločkoga iz 1471. godine", *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Vinkovci*, 14 (1996), 45-54.
- Barlè, "Popis župa" = Janko Barlè, "Popis župa u donjoj Slavoniji od god. 1660", *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 9 (1907), 161-172.
- Batinić, "Njekoliko priloga" = M. N. Batinić, "Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti", *Starine JAZU* 17 (1885), 77-150.
- Bojničić, "Kraljevske darovnice" = Ivan Bojničić, "Kraljevske darovnice, odnoseće se na Hrvatsku, iz kraljevskih registraturnih knjiga *Libri regii*", *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 7 (1905), 178-208, 237-276; 8 (1906), 1-33, 103-136.
- Bonfini, *Rerum Ung. decades* = Antonius de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum decades*, 4 sv., prir. I. Fógel, B. Iványi i L. Juhász (Leipzig-Budapest, 1936-41).
- Bunyitay et al., *Monumenta ecclesiastica* = Vincze Bunyitay, Rajmund Rapaics, János Karácsonyi, Ferenc Kollányi i József Lukcsics, *Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia / Egyháztörténelmi emlékek a Magyarországi hitújítás korából*, 5 sv. (Budapest, 1902-1912).
- Buturac, "Popis župa" = Josip Buturac, "Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine", *Starine JAZU* 59 (1984), 43-107.
- Črnčić, "Nekoliko" = Ivan Črnčić, "Nekoliko južnih Slovienu zapisanih od 1478 do 1520 godine u bratštinu sv. Duha u Rimu", *Starine JAZU* 15 (1883), 168-176.
- Evljija Čelebi, *Putopis* = Evljija Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, prir. i prev. Hazim Šabanović (Sarajevo, 1973).
- Fejér, *Codex diplomaticus* = György Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, 11 knjiga [u 40 svezaka] (Budae, 1829-1844).
- Fekete Nagy, *A Balassa család* = Antal Fekete Nagy, *A Balassa család levéltára, 1193-1526*, ur. Iván Borsa (Budapest, 1990).

- Gall, *Die Matrikel* = Franz Gall, *Die Matrikel de Universität Wien*, sv. 1 (Graz-Köln, 1954-1956).
- Hoško, "Ibrišimovićev popis" = Franjo Emanuel Hoško, "Ibrišimovićev popis slavonskih župa Zagrebačke biskupije 1694. godine", *Tkalčić* 5 (2001), 263-275.
- HTZ sv. 5 = *Hrvatska na tajnim zemljovidima XVIII. i XIX. stoljeća [5]: Virovitička županija*, prir. Ivana Horbec i Ivana Jukić (Zagreb, 2002).
- Kaizer, *A gyöngyösi* = [Nándor Kaizer,] *A gyöngyösi zárda oklevéltára* (Budapest, 1930).
- Kempf, "Iz požeškoga" = Julije Kempf, "Iz požeškoga franjevačkoga arkiva", *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 10 (1908), 71-79.
- Koller, *Historia* = Josephus Koller, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum*, 6 sv. (Posonii-Pestini, 1782-1806).
- Kristó, *Anjou-kori oklevéltár* = Gyula Kristó, *Anjou-kori oklevéltár / Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*, 5 sv. (Budapest-Szeged, 1990-1998).
- Krnic, "Darivanja" = Bogoljub Krnic, "Darivanja kralja Ferdinanda I. za Hrvatsku u god. 1527. do 1529.", *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* sv. 10 (1908), 1-20.
- Laszowski, *Monumenta Habsburgica* = Emilij Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae / Habsburški spomenici Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, 3 sv. (Zagreb, 1914-1917).
- Laszowsky, "Važna izprava" = Emilij Laszowsky, "Važna izprava od godine 1550.", *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 2 (1900), 121-3.
- Liber Confraternitatis* = *Liber Confraternitatis Sancti Spiritus de Urbe, 1446-1523*. Monumenta Vaticana Hungariae, ser. 1, sv. 5 (Budapest, 1889).
- Lopašić, "Prilozi" = Radoslav Lopašić, "Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gradcu", *Starine JAZU* 17 (1885), 151-231; 19 (1887), 1-80.
- Lukcsics, *Diplomata* = Pál Lukcsics, *Diplomata pontificum saeculi XV / XV. századi pápák oklevelei*, 2 sv. (Budapest, 1931-1938).
- Lukinović, *Monumenta* = Andrija Lukinović, *Monumenta historica episcopatus Zagradiensis / Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije*, sv. 5-6 (Zagreb, 1992-4).
- Mályusz et al., *Zsigmondkori oklevéltár* = Elemér Mályusz, Iván Borsa i Norbert C. Tóth, *Zsigmondkori oklevéltár*, 9 sv. (Budapest, 1951-2004).
- Mažuran, *Popis* = Ive Mažuran, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine* (Osijek, 1988).
- Mažuran, *Povijesni izvori* = Ive Mažuran, *Povijesni izvori Slavonije, Baranje i Srijema*, sv. 1 (Osijek, 2002).

- Knauz i Dedek, *Monumenta* = Ferdinandus Knauz i Ludovicus Crescens Dedek, *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*, 3 sv. (Strigonii, 1874-1924).
- Metrica Universitatis Cracoviensis* = *Metrica Universitatis Cracoviensis a. 1400-1508. Bibliotheca Jagellonica cod. 258 / Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400-1508. Biblioteka Jagiellońska rkp. 258*, 2 sv., prir. Antoni Gašiorowski, Tomasz Jurek, Izabela Skierska i Ryszard Grzesik (Cracoviae / Kraków, 2004).
- Nagy, *Anjoukori okmánytár* = Imre Nagy, *Anjoukori okmánytár / Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*, 6 sv. (Budimpešta, 1878-1891).
- Nagy et al., *Hazai okmánytár* = Imre Nagy et alii, *Hazai okmánytár / Codex diplomaticus patrius*, 8 sv. (Győr-Budapest, 1865-1891).
- Popis sandžaka Požega = Popis sandžaka Požega 1579. godine*, prir. i prev. Fazileta Hafizović (Osijek, 2001).
- Rački, "Popis župa" = Franjo Rački, "Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine", *Starine JAZU* 4 (1872), 201-229.
- Rački, "Prilozi" = Franjo Rački, "Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskoga pašalika", *Starine JAZU* 14 (1882), 173-195.
- Rationes collectorum = Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria 1281-1375. Monumenta Vaticana Hungariae*, ser. 1, sv. 1 (Budapest, 1887).
- Razum, "Popis svećenika" = Stjepan Razum, "Popis svećenika Zagrebačke biskupije iz 1501. godine", *Tkalčić – Godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije* 7 (2003), 291-446.
- Smičiklas, *Codex diplomaticus* = Tadija Smičiklas et alii, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, 18 sv. (Zagreb, 1904-1990).
- Smičiklas, *Dvjestogodišnjica* = Tade Smičiklas, *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije*, sv. 2: *Spomenici o Slavoniji u XVII. vijeku, 1640-1702* (Zagreb, 1891).
- Stipišić i Šamšalović, "Isprave" = Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, "Isprave u Arhivu Jugoslavenske Akademije", *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske Akademije* 2 (1959), 289-379; 3 (1960), 563-643; 4 (1961), 465-554; 5 (1963), 533-578.
- Szentpétery, *Regesta* = Imre Szentpétery, *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica / Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, knj. I-II u više sv., zadnja tri prir. Iván Borsa (Budapest, 1923-1987).
- Šišić, *Acta comitialia* = Ferdo Šišić, *Acta comitialia regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae / Hrvatski saborski spisi*, 5 sv. (Zagreb, 1912-1918).
- Šišić, "Hrvati na bečkom" = Ferdo Šišić, "Hrvati na bečkom sveučilištu od god. 1453-1630", *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 5 (1903), 161-171.
- Šišić, "Iz arkiva" = Ferdo Šišić, "Iz arkiva grofova Pongrácza", *Starine JAZU* 36 (1918), 31-80.

- Šišić, "Rukovet spomenika" = Ferdo Šišić, "Rukovet spomenika od 1473. do 1496", *Starine* 37 (1934) 189-344; 38 (1937), 1-180.
- Šišić, "Nekoliko isprava" = Ferdo Šišić, "Nekoliko isprava iz početka XV. stoljeća", *Starine JAZU* 39 (1938), 129-320.
- Testimonia miraculorum* = *Testimonia miraculorum a Sancto Ioanne a Capistrano in vita et post mortem eius patratorem. Conscripsit P. Ferdinandus Kaizer, 1940.* (Strojopis u Mađarskoj franjevačkoj knjižnici i arhivu, Budimpešta).
- Thallóczy i Áldásy, *A Magyarország és Szerbia* = Lajos Thallóczy i Antal Áldásy, *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198-1526. Codex dipl. partium regno Hungariae adnexarum, sv. 2 / Monumenta Hungariae historica, sv. 33* (Budapest, 1907).
- Timár, *Királyi Sziget* = György Timár, *Királyi Sziget. Szigetvár várgazdaságának iratai 1546-1565* (Pécs, 1989).
- Tkalčić, *Monumenta hist. ep. Zagradiensis* = Ivan Tkalčić, *Monumenta historica episcopatus Zagradiensis*, 2 vols. (Zagreb, 1873-4).
- Toldy, *Analecta* = Ferenc Toldy, *Analecta monumentorum Hungariae historica*, sv. 1 (s.d. [Budimpešta, 1871]).
- Varjú, "A gyulafejevári" = Elemér Varjú, "A gyulafejevári Batthyány-könyvtár", *Magyar könyvszemle*, n.s. 9 (1901), 256-279.
- Veress, *Matricula* = Endre Veress, *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium, 1221-1864* (Budapest, 1941).
- Vramec, *Kronika* = [Antun Vramec,] *Kronika vezda znovich zpravljena kratka szlouenzkim iezikom po D. Antolu pope Vramcze kanouniku zagrebeckom* (v Lublane, 1578; pretpisak Zagreb-Varaždin, 1992).
- Verancsics, *Összes munkái* = Antal Verancsics, *Összes munkái*, prir. László Szalay, sv. 1 [Monumenta Hungariae historica. Irók, sv. 2] (Pest, 1857).
- Wadding, *Annales Minorum* = Lucas Wadding et alii, *Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum*, 3. izd., 25 sv. (Quaracchi-Roma, 1931-34).
- Wenzel, *Codex diplomaticus* = Gusztáv Wenzel, *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus / Árpádkori új okmánytár*, 12 sv. (Budapest, 1860-1874).
- Zathey i Reichan, *Indeks studentów* = Jerzy Zathey i Jerzy Reichan, *Indeks studentów Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1400-1500* (Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1974).

II. Historiografija

- Adamček, *Agrarni odnosi* = Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća* (Zagreb, 1980).
- Andrić, "Područje" = Stanko Andrić, "Područje Požeške županije u srednjem vijeku", u: *Raukarov zbornik. Zbornik u čast Tomislava Raukara*, ur. Neven Budak (Zagreb), 225-244.

- Andrić, *Čudesna* = Stanko Andrić, *Čudesna svetoga Ivana Kapistrana – povijesna i tekstualna analiza* (Slavonski Brod – Osijek, 1999).
- Andrić, “Voćin” = Stanko Andrić, “Voćin u srednjem vijeku”, u: *Pov. i kult. baština Voćina*, 97-107.
- Andrić, *Potonuli svijet* = Stanko Andrić, *Potonuli svijet. Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju* (Slav. Brod i Osijek, 2001).
- Andrić, *Vinkovci* = Stanko Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku. Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti* (Vinkovci i Slavonski Brod, 2007).
- Balić, “Pregled dvoraca” = Milan Balić, “Pregled dvoraca i srednjovjekovnih utvrđenih gradova u Slavoniji – I. dio”, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske* 23/1-2 (1974), 13-25.
- Balić, “Srednjovjekovni grad” = Milan Balić, “Srednjovjekovni grad Ružica: zaštitno-konzervatorski radovi i nalazi”, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske* 23/1-2 (1974), 51-53.
- Bedenko, “Arhitektura” = Vladimir Bedenko, “Arhitektura župne crkve Pohođenja Blažene Djevice Marije”, u: *Povijesna i kulturna baština Voćina*, prir. Dragica Šuvak (Slatina, 2000), 41-76.
- Bojčić i Radić, “Srednjovjekovni grad” = Zvonko Bojčić i Mladen Radić, “Srednjovjekovni grad Ružica u svjetlu novih istraživanja”, u: *Četvrti znanstveni sabor Slavonije i Baranje* (Osijek, 1984), 149-177.
- Boškov, “Skica” = Mirjana Boškov, “Skica za ‘geografiju’ srpskih hronografa: *Orahovički hronograf*”, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 43 (1995), 173-190.
- Bösendorfer, *Crtice* = Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti* (Osijek, 1910).
- Csánki, *Körösmegye* = Dezső Csánki, *Körösmegye a XV-ik században. Értékezesek a történeti tudományok köréből*, sv. 15, br. 12 (Budapest, 1893).
- Csánki, *Magyarország* = Dezső Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 5 sv. (Budapest, 1890-1913).
- Csoma, *Magyar nemzetségi* = József Csoma, *Magyar nemzetségi czímerek* (Budapest, 1903-4).
- Ćirković, *Istorija* = Sima Ćirković, *Istorija srednjovjekovne bosanske države* (Beograd, 1964).
- Ćuk, “Podravina” = Juraj Ćuk, “Podravina od Bednje do Voćinke i susjedna područja do polovice četrnaestoga vijeka (Plemstvo – posjedi – uprava)”, *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 18 (1916), 169-232.
- Dobronić, “Topografija” = Lelja Dobronić, “Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika od god. 1201.”, *Rad JAZU* 283 (1951), 245-318.

- Dobronić, "Regularni kanonici" = Lelja Dobronić, "Regularni kanonici Sv. Groba Jeruzalemskog u Hrvatskoj", *Croatica christiana periodica* VIII/14 (1984), 1-35.
- Dobronić, "Vaška" = Lelja Dobronić, "Vaška i kraj oko Vaške u srednjem vijeku", *Virovitički zbornik* (Virovitica, 1986).
- Dočkal, "Srednjovjekovna naselja" = Kamilo Dočkal, "Srednjovjekovna naselja oko Dobre Kuće", *Starine JAZU* 48 (1958).
- Đurić i Feletar, *Stari gradovi* = Tomislav Đurić i Dragutin Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema* (Zagreb, 2002).
- Engel, *Magyarország* = Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája, 1301-1457*, 2 sv. (Budapest, 1996).
- Engel, Kristó i Kubinyi, *Magyarország* = Pál Engel, Gyula Kristó i András Kubinyi, *Magyarország története 1301-1526* (Budapest, 1998).
- Érdújhelyi, *A közjegyzőség* = Menyhért Érdújhelyi, *A közjegyzőség és hiteles helyek története Magyarországon* (Budapest, 1899).
- Geografija SR Hrvatske* = *Geografija SR Hrvatske*, 6 sv., ur. Alfonso Cvitanović (Zagreb, 1974-5).
- Grujić, "Starine" = Rad.[oslav] M. Grujić, "Starine manastira Orahovice u Slavoniji", *Starinar*, 3. serija, 14 (1939), 7-62.
- Györffy, *Az Árpád-kori* = György Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, 4 sv. (Budapest, 1963-1998).
- Heller, *Comitatus Veroecensis* = Georg Heller, *Comitatus Veroecensis* (München, 1976).
- Hirc, *Prirodni zemljopis* = Dragutin Hirc et alii, *Prirodni zemljopis Hrvatske. Knjiga prva: Lice naše domovine* (Zagreb, 1905).
- Horvat, "Novi pogledi" = Anđela Horvat, "Novi pogledi na gotičku crkvu u Voćinu", *Rad JAZU* 360 (1971), 13-18.
- Horvat, "Kapele u burgovima" = Zorislav Horvat, "Kapele u burgovima 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj", *Prostor – znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 7 (1999), 181-197.
- Istorija srpskog naroda* = *Istorija srpskog naroda. Druga knjiga: Doba borbi za očuvanje i obnovu države (1371-1537)*, ur. Jovanka Kalić (Beograd, 1982).
- Kašić, *Srpski manastiri* = Dušan Kašić, *Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji* (Beograd, 1971).
- Karácsonyi, *A magyar nemzetségek* = János Karácsonyi, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 3 sv. (Budapest, 1900-1).
- Karácsonyi, *Szent Ferencz* = János Karácsonyi, *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*, 2 sv. (Budapest, 1922-4).
- Kiss, *Földrajzi nevek* = Lajos Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, 2 sv. (Budapest, 1988).

- Klaić, "Hrvatski bani" = Vjekoslav Klaić, "Hrvatski bani za Arpadovića (1102-1301)", *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 1 (1899), 129-138, 231-243.
- Klaić, *Povijest Hrvata* = Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, 5 sv., prir. Trpimir Macan (Zagreb, 1985).
- Klaić, *Povijest Hrvata u razv. sr. vijeku* = Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb, 1976).
- KMTL = *Korai magyar történeti lexikon (9-14. század)*, gl. ur. Gyula Kristó (Budapest, 1994).
- Koppány, *A középkori* = Tibor Koppány, *A középkori Magyarország kastelyai [Művészettörténeti füzetek, 26]* (Budapest, 1999).
- Kruhek, "Povijesno-topografski" = Milan Kruhek, "Povijesno-topografski pregled pavlinskih samostana u Hrvatskoj", u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj, 1244-1786*, ur. Đurđica Cvitanović, Vladimir Maleković i Jadranka Petričević (Zagreb, 1989), 67-93.
- Kubinyi, "Die Frage" = András Kubinyi, "Die Frage des bosnischen Königtums von Nikolaus Ujlaky", *Studia Slavica Academiae sci. Hung.* 4 (1958), 373-384.
- Kubinyi, "A Magyar Királyság" = András Kubinyi, "A Magyar Királyság népessége a 15. század végén", *Történelmi szemle* 38 (1996), 135-161.
- Kučeković, *Manastir Orahovica* = Aleksandra Kučeković, *Manastir Orahovica u Slavoniji* (Zagreb, [2007]).
- Matković, "Razgloba i hipsometrija" = Petar Matković, "Razgloba i hipsometrija slavonskoga gorja", *Rad JAZU* 32 (1875), 151-174.
- Mažuran, "Požega" = Ive Mažuran, "Požega i požeška kotlina za turske vladavine", u: *Požega 1227-1977*, 161-198.
- Mažuran, *Srednjovjekovni* = Ive Mažuran, *Srednjovjekovni i turski Osijek* [Povijest Osijeka, I] (Osijek, 1994).
- Mažuran, *Hrvati* = Ive Mažuran, *Hrvati i Osmansko carstvo* (Zagreb, 1998).
- Mažuran, "Nekoliko" = Ive Mažuran, "Nekoliko zanimljivih podataka o Voćinu", u: *Pov. i kult. baština Voćina*, 94-96.
- Mažuranić, *Prinosi* = Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, 2 sv. (Zagreb, 1975 [pretisak]).
- Mező, *Patrociniumok* = András Mező, *Patrociniumok a középkori Magyarországon* (Budapest, 2003).
- Mileusnić, "Manastir Orahovica" = Slobodan Mileusnić, "Manastir Orahovica kao duhovno i kulturno središte Srba u Slavoniji u vrijeme turske vladavine", u: *Peti znanstveni sabor*, 247-260.
- Moačanin, "Granice" = Nenad Moačanin, "Granice i upravna podjela Požeškog sandžaka", *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti JAZU* 13 (1983), 107-118.

- Moačanin, *Požega* = Nenad Moačanin, *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537-1691)* (Jastrebarsko, 1997).
- Moačanin, *Slavonija* = Nenad Moačanin, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine* (Slavonski Brod, 2001).
- Peti znanstveni sabor* = *Peti znanstveni sabor Slavonije i Baranje. Zbornik radova*, ur. D. Čalić i Đ. Berber (Osijek, 1991).
- Pickl, "Slavonija" = Othmar Pickl, "Slavonija godine 1688. prema dnevniku grofa Sigmunda Joachima od Trauttmansdorffa", *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 11 (1978), 131-145.
- Poljak, *Hrvatske planine* = Željko Poljak, *Hrvatske planine. Planinarsko-turistički vodič* (Zagreb, 1996).
- Popović, *Srbi u Vojvodini* = Dušan J. Popović, *Srbi u Vojvodini*, 2. izd., 3 sv. (Novi Sad, 1990).
- Pov. i kult. baština Voćina* = *Povijesna i kulturna baština Voćina*, prir. Dragica Šuvak (Slatina, 2000).
- Požega 1227-1977.* = *Požega 1227-1977*, ur. Ive Mažuran (Slavonska Požega, 1977).
- Radić i Bojčić, *Srednjovjekovni grad* = Mladen Radić i Zvonko Bojčić, *Srednjovjekovni grad Ružica* (Osijek, 2004).
- Reiszig, "Az Újlaki-család" = Ede Reiszig, "Az Újlaki-család", *Turul* 57 (1943), 1-13, 56-65.
- Romhányi, *Kolostorok* = Beatrix F. Romhányi, *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus* (Budapest, 2000).
- Skok, *Etimologijski rječnik* = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 4 sv. (Zagreb, 1971-4).
- Szabo, "Orahovičke gradine" = Gjuro Szabo, "Orahovičke gradine", *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* n.s. 13 (1913-1914), 94-102.
- Szabo, "Voćin" = Gjuro Szabo, "Voćin i voćinska crkva", *Savremenik* 9 (1914), 108-11.
- Szabo, *Sredovječni gradovi* = Gjuro Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji* (Zagreb, 1920).
- Szamota, *Magyar oklevél-szótár* = István Szamota, *Magyar oklevél-szótár*, prir. Gyula Zolnai (Budapest, 1902-1906).
- Šabanović, *Bosanski pašaluk* = Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela* (Sarajevo, 1982).
- Veliki atlas Hrvatske* = *Veliki atlas Hrvatske* (Zagreb, 2002).
- Voćinković, "Ružica grad" = Franjo Voćinković, "Ružica grad Orovica", *Zbornik za narodni život i običaje* 12 (1907), 159-160.
- Vukičević-Samaržija, *Sakralna* = Diana Vukičević-Samaržija, *Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji* (Zagreb, 1986).

- Vukičević-Samaržija, "Tragovi" = Diana Vukičević-Samaržija, "Tragovi srednjovjekovnih spomenika Slatine i okolice", u: *Slatina 1297-1997*, ur. Ive Mažuran i Željko Tomičić (Slatina i Zagreb, 1999), 111-128.
- Wadding, *Annales Minorum* = Lucas Wadding et alii, *Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum*, 3. izd., 25 sv. (Quaracchi-Roma, 1931-34).
- Wenzel, *Codex diplomaticus* = Gusztáv Wenzel, *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus / Árpádkori új okmánytár*, 12 sv. (Budapest, 1860-1874).
- Wertner, "A Garaiak" = Mór Wertner, "A Garaiak", *Századok* 31 (1897), 903-938.
- Wertner, "Prinosi" = Mavro Wertner, "Prinosi k poznavanju hrvatskih banova od godine 1105. do godine 1125" [treba: "do 1225"!], *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 3 (1901), 16-31.
- Wertner, "Beiträge" = Moriz Wertner, "Beiträge zur bosnischen Genealogie. V. Nikolaus von Ilok (Ujllak), 'König' von Bosnien, und seine Familie", *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 8 (1906), 250-273.
- Wertner, "Az Árpádkori bánok" = Mór Wertner, "Az Árpádkori bánok", *Századok* 43 (1909), 377-415, 472-494, 555-570, 656-668, 747-757.
- Zagrebački biskupi* = *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ur. Franko Mirošević (Zagreb, 1995).
- Zirojević, *Crkve i manastiri* = Olga Zirojević, *Crkve i manastiri na području Pečke patrijaršije do 1683. godine* (Beograd, 1984).
- Zirojević, "Turska utvrđena mesta" = Olga Zirojević, "Turska utvrđena mesta na području današnje Vojvodine, Slavonije i Baranje", *Zbornik za istoriju Matice srpske* 14 (1976), 99-143.
- Zirojević, "Upravna podela" = Olga Zirojević, "Upravna podela današnje Vojvodine i Slavonije u vreme Turaka", *Zbornik za istoriju Matice srpske* 1 (1970), 11-26.

Summary

THE SURROUNDINGS OF PAPUK AND KRNDIJA IN THE MIDDLE AGES: CONTRIBUTIONS TO LOCAL HISTORY (PART I)

This work is a survey of the historical records about the areas situated at the foot of the Papuk and Krndija mountains in the Middle Ages. This continuous mountain range – which is called Sljeme / Szelemen, Mons Poseganus and Pozsegahavasa in medieval sources – separated the county of Požega, to its south, from the neighbouring counties of Križevci (Kőrös) and Baranja on its northern side; and also, in a similar way, the bishopric of Pécs from the bishopric of Zagreb. To a certain degree, the mountain retained its role of administrative delimitation during the period of the Ottoman rule (in the 16th and 17th centuries) as well, when it divided the kaza (judicial district) of Požega from that of Orahovica, both within the boundaries of the sanjak of Požega. After some introductory considerations, in this first part of the survey a compilation of data from primary sources is presented for the area on the northern side of the mountain. Here, the most important settlements, comprising castles and centers of large estates, were Voćin (Atyina), Drenovac (Darnóc) and Orahovica (Raholca). The series of data concerning the church history of these places are provided separately; the parish church of Szent-Kozma-Damján (now hamlet of Kuzma) and the Serb Orthodox monastery near Orahovica (on the territory of the medieval village of Remeta) are also included here. Early modern sources have also been examined and recounted in the survey in so far as they reveal some details about medieval buildings (castles, churches) and their subsequent fate.

Key words: Papuk, Krndija, mountain, Voćin, Slatinski Drenovac, Orahovica, Middle Ages, Ottoman period (16th – 17th centuries), local history.